

Sociologija turizma

Laginja, Želimir

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:213664>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-16**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA "DR. MIJO MIRKOVIĆ"

SOCIOLOGIJA TURIZMA

DIPLOMSKI RAD

Pula, 2015.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA "DR. MIJO MIRKOVIĆ"

SOCIOLOGIJA TURIZMA

DIPLOMSKI RAD

Kolegij: SOCIOLOGIJA TURIZMA

Mentor: Doc.dr.sc. Mauro Dujmović

Student: Laginja Želimir (Indeks br. 474-ED, izvanredni student)

Smjer: Turizam i razvoj, 2. godina diplomskog studija Pula

Pula, lipanj 2015.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. RAZVOJ I ORGANIZACIJA TURIZMA	3
2.1. Definiranje pojmova turizam i turist	3
2.2. Povijest turizma	4
2.3. Osvrt na razvoj turizma u svijetu	9
2.4. Osvrt na organizaciju turizma u svijetu	14
2.5. Povijesni razvoj hrvatskog turizma s posebnim osvrtom na najnovije stanje u turizmu u Hrvatskoj	19
2.5.1. Razvoj turizma do Prvog svjetskog rata (1850.-1914.)	20
2.5.2. Razvoj turizma između dva svjetska rata (1918.-1939.)	20
2.5.3. Razvoj turizma od Drugog svjetskog rata do 1990.	20
2.5.4. Razvoj turizma najnovije hrvatske povijesti do današnjeg dana	21
3. SOCIOLOGIJA KAO ZNANOST	24
3.1. Pojava i razvoj sociologije	24
3.2. Okolnosti u kojima se javlja sociologija	25
3.3. Prvi predstavnici sociologije i njihova razmišljanja	29
3.4. Povijest Hrvatske sociologije	34
4. SOCIOLOGIJA TURIZMA	40
4.1. Izučavanje turizma kao društvene znanosti i veza sa sociologijom	40
4.2. Najznačajnije orijentacije u sociologiji turizma i njihovi nosioci	41
4.3. Određenje predmeta sociologije turizma	43
4.3.1. Definicija predmeta sociologije turizma L.F.Fustera	44
4.3.2. Definicija predmeta sociologije turizma M.F. Lanfant	45
4.3.3. Definicija predmeta sociologije turizma K.Przeclawskog	46
4.3.4. Definicija predmeta sociologije turizma E.K. Scheucha	47

4.3.5. Uže i šire definicije predmeta sociologije turizma	48
4.4. Turizam i funkcionalistička orijentacija	52
4.5. Fenomenološka orijentacija u sociologiji	55
4.6. Etnometodologija.....	56
4.7. Neodirkemovska perspektiva	58
4.8. Razvojne teorije	59
4.9. Kritičke i konfliktne teorije	60
5. ZAKLJUČAK	61
LITERATURA.....	63
POPIS TABLICA.....	65
POPIS GRAFIKONA	65

1. UVOD

Čovjek je oduvijek putovao. Ta su putovanja imala različite porive, od prinude zbog potrage za hranom i boljim uvjetima života, do želje koja se javlja usporedo sa viškom sredstava i slobodnog vremena. Sa pojavom godišnjih odmora zaposlenih, te njihovim bijegom iz mjesta svakodnevnice u nove krajeve, a pogotovo nakon drugog svjetskog rata, turizam postaje masovni fenomen.

Društveni problemi koji su nastali pojavom turizma kao masovnog fenomena potakli su razvoj posebne discipline unutar sociologije koja će tim problemima pristupiti sa sociološkog stajališta. No nisu svi mislili isto, te neki ipak smatraju da je sociologiju turizma potrebno locirati unutar nekih primijenjenih disciplina poput primjerice sociologije migracije ili unutar sociologije slobodnog vremena.

Tema ovog diplomskog rada je sociologija turizma, njezin nastanak kao relativno mlade znanosti i njezina veza sa sociologijom i turizmom. Da bi se tema pobliže mogla objasniti valjalo je pobliže objasniti pojmove turizam i turist, upoznati se sa sociologijom kao znanošću te povući granice između sociologije turizma i drugih društvenih disciplina poput antropologije ili primjerice socijalne psihologije.

Tijekom izrade ovog rada korištene su brojne metode istraživanja, među kojima se najviše ističu deskriptivna i statistička metoda, sa analizom i sintezom. Rad je sastavljen od pet poglavlja.

U drugom poglavlju upoznajemo organizaciju i razvoj turizma, od osnovnih pojmova definicije turista i turizma do organizacije turizma u svijetu sa posebnim osvrtom na najnovije stanje u turizmu u Hrvatskoj.

U trećem je poglavlju detaljno obrađena sociologija kao znanost, njezini prvi predstavnici i njihova razmišljanja. Kako bi pokazali da je zanimanje za sociologiju i u Hrvatskoj bilo značajno, te da su mnogi naši ugledni sociolozi svojim radom značajno doprinijeli njegovanju sociološke znanosti na ovim prostorima, prikazan je povijesni razvoj Hrvatskog sociološkog društva.

Sve je to poslužilo kao dobar uvod u četvrto poglavlje u kojem je detaljno obrađena sociologija turizma. Tu je naglašena potreba izučavanja turizma iz perspektive sociologije turizma zbog njegovog boljeg razumijevanja te boljeg shvaćanja okruženja koje ga uvjetuje i korigira u njegovom razvoju, što nam na kraju i omogućuje da lakše uočimo njegove koristi i posljedice koje on ostavlja na društvo i okolinu. Naglašena je važnost multidisciplinarnog pristupa turizmu, detaljno je prikazana njegova veza sa sociologijom, najznačajnije orijentacije u sociologiji turizma i njezini nosioci te je pobliže definirano određenje predmeta sociologije turizma.

Posljednji dio rada je zaključak, u kojem su iznesene sve važnije činjenice i saznanja, do kojih se došlo pisanjem ovog rada i istraživanjem za potrebe istoga.

Budući da sociologija turizma u nas ima relativno kratku povijest, ali je u snažnom usponu te imamo mnoštvo autora koji su na svjetskom nivou ostavili neizbrisiv trag sa svojim sociološkim razmišljanjima, kao izvor literature za pisanje ovog rada korišteni su tekstovi brojnih domaćih autora.

2. RAZVOJ I ORGANIZACIJA TURIZMA

2.1. Definiranje pojmova turizam i turist

Mnogo je pokušaja definiranja turizma. Smatra se kako je objavljeno približno osamdesetak definicija turizma, što imputira kako je turizam višeznačan pojam, te ga je vrlo teško opisati.

Prema definiciji turizma UNWTO¹ turizam uključuje aktivnosti proizašle iz putovanja i boravka osoba izvan njihove uobičajene sredine ne duže od jedne godine radi odmora, poslovnog putovanja i drugih razloga nevezanih uz aktivnosti za koje bi primili ikakvu naknadu u mjestu koje posjećuju.

U literaturi se obično navodi definicija AIEST-a² iz 1954. godine s naglaskom na ekonomski aspekt same pojave, i ona definira da je turizam je skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja nekog mjesta, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s takvim boravkom nije povezana nikakva njihova gospodarska djelatnost.

Taj skup odnosa i pojava ne odnosi se samo na djelatnosti ugostiteljstva i putničkih agencija, već i na trgovinu, obrte, promet, prehrambenu industriju, građevinarstvo i mnoge druge djelatnosti. Također uključuje mnogo različitih osoba, te izravno ili neizravno utječe na život ljudi u receptivnim turističkim zemljama. Stoga je zanimljivo proučavati turizam, napose probleme koji se javljaju na tom području.

¹ Svjetska turistička organizacija (akr. od engl. World Tourism Organization), je podorganizacija Ujedinjenih naroda s ciljem praćenja, reguliranja i razvijanja turizma u svijetu. Vodeća međunarodna organizacija u području putovanja i turizma. Osnovana 1976. godine. Zadaća WTO-a je da pomaže zemljama diljem svijeta u maksimizaciji pozitivnih utjecaja turizma na gospodarstvo (npr. u kreiranju novih radnih mjesta, izgradnja infrastrukture i sl.) uz istovremeno smanjenje negativnog utjecaja koje razvoj turizma nosi sa sobom. WTO ima ukupno 138 zemalja članica i više od 350 pridruženih članova (od vlada pojedinih zemalja do turističkih udruženja i privatnog sektora, poput zrakoplovnih kompanija, hotela i turoperatora). Sjedište u Madridu. Hrvatska je članica od 1993.godine. (<http://www.poslovniturizam.com/rjecnik/world-tourism-organisation-unwto/30/> 06.03.2015.).

² AIEST - Association Internationale d'Experts Scientifiques du Tourisme
Međunarodna organizacija znanstvenih stručnjaka u turizmu osnovana 1951. godine koja danas broji oko 400 članova iz 50 zemalja. AIEST-e je značajno doprinio razumijevanju modernog fenomena turizma te uvođenju sveučilišnih programa posvećenih studiju turizma. AIEST-e izdaje časopis "Revue de Tourism" (na tri jezika: engleski, francuski, njemački) i organizira godišnje tematske kongrese. (http://www.iztsg.hr/hr/institut/o_nama/partneri/ 06.03.2015.).

Definicije turista i turizma Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske glase: „Turist je svaka osoba koja u mjestu izvan svog prebivališta provede najmanje jednu noć u ugostiteljskom ili drugom objektu za smještaj gostiju, radi odmora ili rekreacije, zdravlja, studija, sporta, religije, obitelji, poslova, javnih misija i skupova. Turizam su aktivnosti osoba koje putuju i borave u mjestima izvan svoje uobičajene sredine, ne dulje od jedne godine, zbog odmora, posla ili drugih osobnih razloga, osim zapošljavanja kod poslovnog subjekta sa sjedištem u mjestu posjeta“ (<http://www.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Turizam/Turizam.htm> 13.02.2015.).

Erik Cohen , u svom članku „Tko je turist ? Pojmovno razjašnjenje“ (u originalu „Who is a Tourist? A Conceptual Clarification“) iz 1974. zaključuje kako je „turist dobrovoljni, privremeni putnik koji putuje u očekivanju zadovoljstva koja mu mogu pružiti novosti i promjene doživljene na relativno dugom i neučestalom kružnom putovanju“(Jokić,1994:52). On traži razliku između turističkog putovanja i drugih vrsta putovanja, te smatra kako je zadovoljenje turističke potrebe u centru.

2.2. Povijest turizma

Poznata je teza, da je povijest turizma započela s prvim migracijama čovječanstva. Takav je stav teško prihvatljiv, kad se zna da su ta prva putovanja ili bolje rečeno promjene mjesta boravka bile povezane s pitanjima egzistencije poput potrage za hranom ili su bile povezane sa ratničkim pohodima. No temeljna činjenica, bez koje niti ne može biti turizma, jest kretanje čovjeka.

„Priča o putovanju stara je i koliko priča o čovječanstvu“ (Vukonić,1990:19). Naime ukoliko malo bolje razmislimo o tome koji je to fenomen koji prati u stopu čovjeka na putu njegova razvoja, zasigurno možemo uočiti da je putovanje, tj. kretanje ili migracija, to koje prati čovjeka od pradavnih vremena na putu njegova razvoja.

Za migracije možemo kazati da su stvorile današnju sliku svijeta, što možemo potkrijepiti i činjenicom da još 900 godina p.n.e. nije bilo Germana na današnjem području Berlina, nije bilo Rusa u Moskvi, Turaka u Ankari i sl. O počecima migracija nemamo pisanih

dokumenata, ali na temelju arheoloških nalazišta potvrđujemo temeljnu činjenicu da su migracije pratile čovjeka od pradavnih vremena.

Neki traže početke pojave turizma vezano uz prisustvovanja velikog broja posjetitelja različitim sportskim događajima poput Antičkim olimpijskim igrama ili viteškim igrama, ili te početke traže u povremenim putovanjima iz religioznih pobuda raznim svetištima. Također se, još od vremena starih Rimljana, spominju putovanja i boravci bogatih osoba iz slojeva privilegiranih klasa, koji borave i provode dio godine u zabavi i razonodi, najprije u mjestima sa termalnom vodom, zatim u Alpama i u primorskim mjestima.

Ukoliko na dosad navedeno površno i pojedinačno gledamo, mogli bi pronaći neke sličnosti sa današnjim pogledima turizma, što bi se prvenstveno odnosilo na putovanje, tj. na promjenu mjesta boravka i na činjenicu da su sudionici takvih putovanja imali dovoljno vremena na raspolaganju i dovoljno materijalnih sredstava za putovanje. No, „to su samo neke prividne sličnosti u motivima, dočim u svemu ostalom nema nikakvih sličnosti“ (Pirjevec, Kesar,2001:32).

Migracije su slabile i bujale, ali nikad nisu posve prestale u povijesti čovječanstva, te su se u čovjeku uvijek rađali noviji i snažniji izazovi da u traganju za boljim životnim uvjetima premosti i one prostorne prepreke koje su često bivale nesavladivima. Čovjek koji se razvijao duhovno, ekonomski, materijalno i socijalno uvijek je tražio i čekao trenutak da se oslobođen i materijalno osiguran, vrati traganju za novim i boljim, kontaktu s prirodom, te upoznavanju ostalih naroda i područja, tj. da se vrati traganju za novim znanjima i spoznajama, što je u biti i njegov iskonski poriv.

Posebno je izražen njegov poriv ka vraćanju prirodnim izvorištima, koji je u 19.stoljeću prerastao u pravi pokret i prerastao u jednu novu pojavu koju nazivamo turizam. Turizam zahvaljujući premještanju, svom fundamentalnom elementu, predstavlja mogućnost komunikacije između različitih civilizacija. On, za razliku od drugih migracijskih oblika koje kao uzrok imaju prinudu, on kao uzrok za migracijom ima volju. Jezikom demografije turizam možemo svrstati u dobrovoljnu, privremenu, odnosno sezonsku migraciju. Dobrovoljan je po tome što se ljudi slobodno odlučuju hoće li se ili neće uključiti u određena turistička putovanja, privremen je po tome što se ljudi uvijek vraćaju u svoje domicilno mjesto, a sezonski je po tome što su određena turistička putovanja vezana za određenu sezonu u toku godine.

Dakako, turizam se od svojih ranih početaka mijenjao u istim uvjetima i na isti način kao što se i čovjek mijenjao. Tako su se uporedo sa razvojem čovjeka mijenjala i putovanja, pa stoga možemo reći da se putovanja u prošlosti i današnja turistička putovanja bitno razlikuju, a te se razlike mogu uočiti, primjerice, već i u samom obliku putovanja, u uvjetovanosti putovanja, po učincima putovanja i sl.

Govoreći o povijesnom razvoju turizma u svijetu valja napomenuti kako postoji mnogo stavova od kojih će ovdje biti navedeni samo neki od njih.

Kad spominjemo povijest turizma, nikako ne možemo ne spomenuti T. Cooka koji je organizirao prvo masovno putovanje željeznicom 5. srpnja 1841. godine, što se općenito smatra početkom turizma i koji je odigrao pionirsku ulogu u stvaranju posredničkih turističkih aktivnosti, kakve i danas poznajemo.

A. J. Burkhart i S. Medlik u svom djelu „Turizam“ (u originalu „Tourism“) iz 1974. godine objašnjavaju povijesni razvoj turizma kroz tri faze, a kao osnovni kriterij za ovakvu podjelu jesu gospodarske promjene u svijetu i posljedice koje su ove promjene imale na život čovjeka. Stoga prema njihovom razmišljanju razlikujemo tri faze turizma:

1. faza: Počeci turizma – do 1840.
2. faza : Stoljeće ugljena i pare – do 1914.
3. faza : Moderni svijet – od 1920. do 1970.

Budući da ima mnogo pristupa u pronalaženju poveznica između prvih čovjekovih kretanja i suvremenog turista, epohu ljudske civilizacije možemo podijeliti na nekoliko vremenskih cjelina, koje počinju i završavaju određenim povijesnim trenucima važnim za razvoj turističkih putovanja, pa prema njemačkom autoru Freyeru razlikujemo četiri razvojne faze putovanja koje se dobivaju na temelju stupnja razvijenosti sredstva putovanja, motiva i broja sudionika putovanja.

TABLICA 1. Faze razvoja turizma prema Freyeru

FAZA	VRIJEME	PRIJEVOZNO SREDSTVO	MOTIVACIJA	SUDIONICI
Pretfaza	Do 1830.	Pješice Na konju Kočijom Dijelom brodom	Nomadi Hodočasnici Ratovi Otkrića Obrazovanje	Elita Plemstvo Obrazovani poslovni ljudi
Početna faza	1830.-1914.	Vlak (tuzemstvo) Parobrod (inozemstvo)	Odmor	Novi srednji stalež
Razvojna faza	1914.-1945.	Vlak Automobil, Bus Avion (linijski)	Liječenje, odmor, trgovina	Imućni radnici

Visoka faza	Od 1945.	Automobil Avion (čarter)	Obnavljanje Odmor Slobodno vrijeme	Svi slojevi u razvijenim zemljama
-------------	----------	-----------------------------	--	---

IZVOR: 3 Torta - Povijesni razvoj turizma; Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici, http://www.vsmi.hr/nastava/nastavni-materijali/doc_details/890-3-torta-povijesni-razvoj-turizma.html (20.02.2015.)

C. Gee i E. Fayos – Sola kao redaktori materijala Svjetske turističke organizacije iz 1997. godine govore o povijesnom razvoju turizma u pet razvojnih razdoblja i to :

- 1) Rano doba – prve civilizacije, Grčka, Rim, Azija
- 2) Srednje doba – od V. do XIV. stoljeća: hodočašća, istraživačka putovanja
- 3) Doba renesanse – od XIV. do XVII. stoljeća: edukativna putovanja, Grand Tour
- 4) Industrijska revolucija – od 1750. do 1850.: razvitak gradova, parni stroj
- 5) Moderni turizam – razvoj prometa, osobna potrošnja, masovni turizam

Obzirom da turizam ima dugu tradiciju i da se razvija više od dvije stotine godina, možemo zaključiti da je u svojem povijesnom razdoblju turizam prošao nekoliko faza, u kojima su potrebe i zahtjevi stanovnika pojedinih zemalja Europe bili različiti, a pratili su tempo i dinamiku ekonomskog, političkog i kulturnog razvoja pojedinih zemalja, što se kasnije odrazilo i u području turizma. Krize u gospodarstvu i politici pojedinih zemalja utjecale su i na krize u turizmu, tako da su sve to vrijeme od trenutka kad je započeo intenzivni razvoj suvremenog turizma, njegov rast povremeno usporavale razne gospodarske krize i politički

nemiri, prirodne i druge katastrofe, opasne zarazne bolesti i slična nepovoljna zbivanja u svijetu, uzrokujući privremene oscilacije njegova kretanja, ali je on svemu uspješno odolijevao te ništa nije uspjelo trajnije narušiti njegov kontinuirani rast.

2.3. Osvrt na razvoj turizma u svijetu

Turizam je bez sumnje najjača „industrija“ svijeta, za mnoge zemlje značajan izvozni proizvod te generator zapošljavanja, podjednako u razvijenim i nerazvijenim zemljama svijeta. Obuhvaća široki splet pojava i odnosa koji nastaju za vrijeme turističkog putovanja, a u svojoj realizaciji zadire ne samo u ekonomski, već i u ekološki, socijalni te kulturni aspekt života. „U strukturnim analizama i dugoročnim projekcijama turizam se ocjenjuje kao jedna od najdinamičnijih pojava s gotovo neprocjenjivom važnošću za razvitak svjetskog gospodarstva“ (<http://www.mint.hr/UserDocsImages/Strategija%20hrvatskog%20turizma%20-%20finalna%20verzija.pdf>. 20.02.2015.).

Teško je odrediti točan povijesni trenutak kada se turizam počeo razvijati, ali razvoj suvremenog turizma započeo je sredinom 20. stoljeća, kad je u svijetu zabilježeno 25 milijuna međunarodnih turističkih dolazaka, a taj broj uvećan je do danas čak 30 puta, što najbolje govori o njegovu dinamičnom razvoju.

Postoje razni uzroci koji utječu na razvoj turizma, od rasta standarda koji rezultira povećanjem potražnje za turističkim kretanjem, razvoja prometa (motorizacija), posebice zračnog prijevoza kojim se smanjuje vrijeme putovanja, razvoja građanskog društva koji dovodi do povećanja prava na godišnji odmor i potrebe za relaksacijom, te raznih ulaganja u turističku privredu, infrastrukturu i turistički razvoj. Sve to uzrokuje rast želje za turističkim kretanjima i razvoj suvremenog turista koji je obrazovaniji, racionalniji, svjesniji i profinjeniji u svom izboru turističke destinacije pogodne za „bijeg od stvarnosti“.

U slijedećoj tablici prikazan je grub i površan pregled koje su to ekonomske ili socijalne promjene, te razvoj tehnologije i proizvoda utjecale na rast i razvoj turizma.

TABLICA 2. Uzroci razvoja turizma

Socijalni / Ekonomski	Promjene u tehnologiji	Razvoj proizvoda
Povećanje broja automobila	Autoceste	Paket turističkih proizvoda
Povećanje slobodnog vremena:	Motorizacija	Praznična putovanja (najmanje 4 noćenja)
▪ pravo na godišnji odmor i blagdane	Mlazni avion	Vikend odmor (od 1-3 noćenja)
	Računalni sustav rezervacija	Izleti (bez noćenja)
▪ kraći radni tjedan	Internet on-line rezervacije	Tematski parkovi
		Ekoturizam
▪ prijevremeno umirovljenje		Kulturni turizam
		Zdravstveni turizam
▪ dulji životni vijek		Kružna putovanja
Rast standarda:		Nautički turizam-jahting
▪ veći prihodi		Kongresni turizam
▪ manje djece		
▪ dvije plaće hranitelja obitelji		

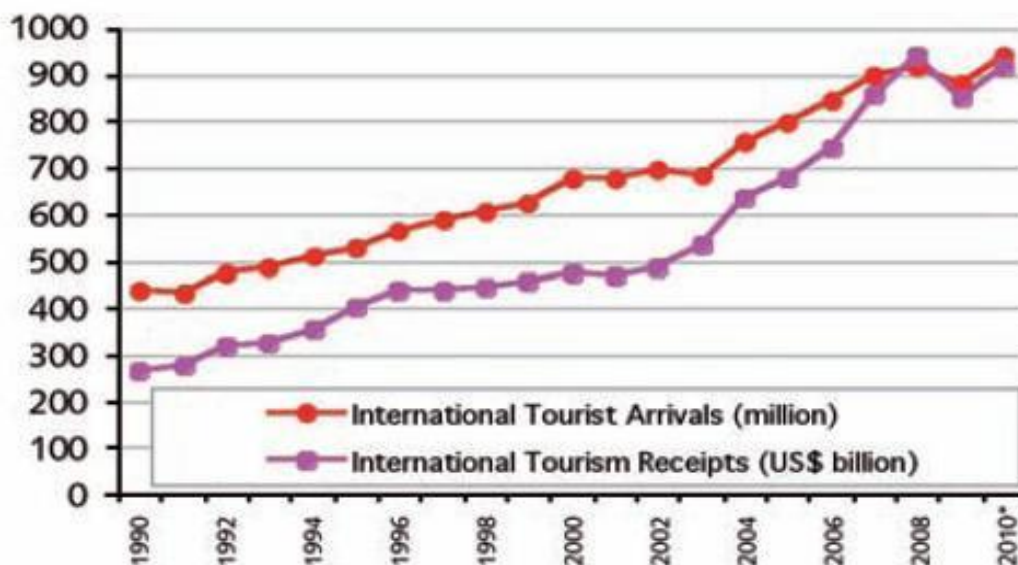
IZVOR: <http://geographyfieldwork.com/TourismGrowthCauses.htm> (20.02.2015.)

Posebno su zanimljivi podaci o razvoju turizma kao gospodarskog sektora. Tako je 1950.godine zabilježeno svega 25 milijuna turističkih dolazaka, 1980-te bilo ih je već 277

milijuna, 1990-te 435 milijuna, 2000.godine zabilježeno je 675 milijuna, da bismo 2010.godine dosegli 940 milijuna turističkih dolazaka na svjetskoj razini. „Za to vrijeme turizam je u mnogim državama postao jedan od ključnih načina izvoza, pa je izvozni prihod ostvaren prihvatnim turizmom, s uključenim putničkim prijevozom, dosegao skoro 1,1 trilijuna američkih dolara, što ga kao izvoznu kategoriju stavlja na četvrto mjesto, pri čemu su ispred samo naftna, kemijska i automobilska industrija“ (<http://www.putovnica.net/pstyle/analize/svjetski-turizam-u-2010-francuska-i-sad-i-dalje-na-vrhu-hrvatska-vrlo-dobra> 18.02.2015.).

Svjetska turistička organizacija, UNWTO, objavila je podatke o svjetskom turizmu u 2010. godini. Izvješće UNWTO Tourism Highlights 2011. daje dobar uvid u turistička kretanja, a najvažniji podatak svakako je snažan oporavak nakon pada uzrokovanog velikom krizom na svjetskoj razini.

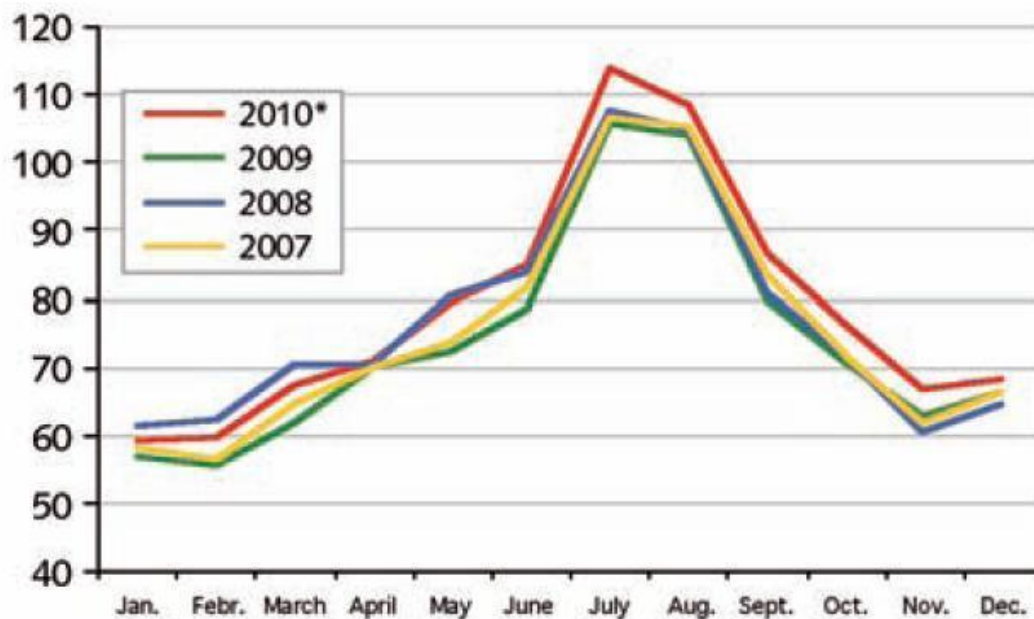
GRAF 1. Turistička kretanja 1990. do 2010.godine

IZVOR: UNWTO, <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2011-edition> (21.02.2015.)

Na ovom grafikonu prikazana su turistička kretanja od 1990. do 2010. godine. Tijekom godina moguće je primijetiti porast turističkih kretanja. Tako je 1990. godine bilo nešto manje od 300 milijuna međunarodnih turističkih dolazaka da bi 2010. godine, nakon oporavka od gospodarske krize, taj broj porastao na oko 950 milijuna turističkih dolazaka.

GRAF 2. Turistička kretanja po mjesecima

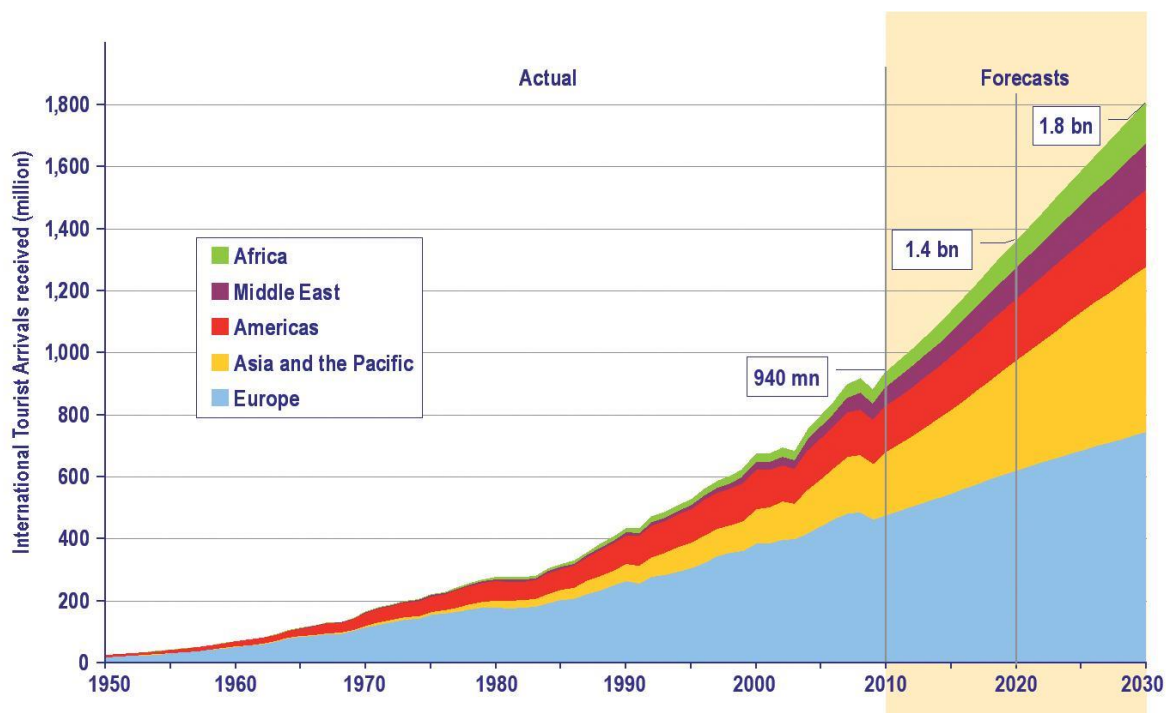

IZVOR: UNWTO, <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2011-edition> (21.02.2015.)

Ovaj grafikon prikazuje turistička kretanja po mjesecima. Iako je tijekom godina došlo do produženja turističke sezone, još uvijek je primarni naglasak na srpnju i kolovozu.

Na temelju prethodnih podataka vezanih uz turistička kretanja i razvoj turizma, te socijalnih, ekonomskih, političkih, ekoloških i tehnoloških čimbenika koji će utjecati na razvoj turizma u budućnosti, UNWTO je napravio projekciju daljnjeg razvoja turizma za period od 2010.-2030. godine što je prikazano u grafikonu 3. Očekuje se da će međunarodni turistički dolasci u svijetu od 2010.-2030. godine rasti prosječno 3,3% godišnje, s time što će tijekom vremena taj rast postepeno opadati, s 3,8% u 2011. godini na 2,5% u 2030. godini. Očekuje se rast prihoda od 1 milijarde dolara u 2012. godini, te ostvarenje od 1,8 milijardi dolara do 2030. godine.

GRAF 3. Stvarni trend razvoja turizma i procjena do 2030.godine

IZVOR: UNWTO, <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2011-edition> (21.02.2015.)

Prema regijama najveći se rast očekuje u Aziji i na Pacifiku, te Bliskom istoku i Africi, dok se u Europi i Americi očekuje usporeniji rast zbog relativno zrelih destinacija u Sjevernoj Americi, Sjevernoj i Zapadnoj Europi. Do 2030. godine sjeverna Azija bit će najposjećenija podregija u svijetu te se očekuje da će preuzeti dio tržišnog udjela od južne i mediteranske Europe.

2.4. Osvrt na organizaciju turizma u svijetu

Pojam organizacije dolazi od grčke riječi „organon“ što znači oruđe, sredstvo. Opći pojam organizacije obuhvaća neku cjelinu koja služi određenim ciljevima na različitim područjima društvenih aktivnosti kao npr. političkom, gospodarskom, znanstvenom, obrazovnom, religijskom, pa tako i u turizmu. Sastavni dijelovi svake organizacije su tijela, sa točno utvrđenim zadacima u odnosu na postavljene ciljeve, koja se skladno povezuju tj. organiziraju. To organiziranje se vrši prema točno određenim načelima, pravilima, propisima, odnosno metodama, a primjenjuje se prilikom stvaranja novog ustroja ili prilikom usavršavanja postojećeg ustroja, te razlikujemo centralizirane, decentralizirane te druge oblike organizacije.

Organizaciju u turizmu pak mnogi teoretičari smatraju najstarijim i najtežim problemom u turističkoj politici. „U skladu s tim, organizacija se i u turizmu obično definira kao sustav odnosa nositelja i izvršitelja zadataka turističke politike radi ostvarivanja njezinih ciljeva“ (Hitrec, Hendija, 2008:53). Organizacija turizma povijesno se javila istodobno sa pojavom samog turizma, a kako se turizam razvijao tako je rastao i broj njezinih nositelja i izvršitelja te je dolazilo do uključivanja sve više različitih čimbenika sa sličnim, ali i suprotnim interesima te do velike teritorijalne rasprostranjenosti turizma. Sama organizacija turizma je oslonac politike turističkog sektora, ali i mjerilo razvijenosti turizma u nekoj zemlji, regiji ili destinaciji.

„Osnovica na kojoj počiva aktualna organizacijska struktura turizma u većini zemalja počela se razvijati spontano od državne politike još od prvih pojavnih oblika turizma na početku njegova razvoja, premda je danas potpuno nezamisliva nacionalna organizacija turizma bez aktivnije uloge države“ (Čavlek, 2011:82). Zahvaljujući tehničkom napretku i razvoju proizvodnje, od druge polovice 19. stoljeća, ljudi su počeli sve više putovati, a privatni su poduzetnici ulagali u izgradnju boljih i većih prometnih sredstava i smještajnih kapaciteta, pa možemo reći da se turizam razvijao samostalno u skladu s tržišnim mogućnostima i nije bilo uplitanja države u razvoj turizma, već je njen odnos prema turizmu bio posve liberalan, no taj se odnos države promijenio onog trenutka kada se počinju uočavati šire društvene, a posebice ekonomske koristi od turizma, te se od tog trenutka država aktivno uključila u razvoj turizma što je i dan danas njezina glavna uloga.

Obilježja razvoja organizacija turizma možemo promatrati kroz postupno uključivanje sve većeg broja raznorodnih čimbenika, često mehaničko prenošenje i kopiranje tuđih rješenja i uzora u nacionalni pravni sustav ili praksu, sporo prilagođavanje promjenama te vrlo čestih promjena u organizacijskom ustroju turizma. Organizacija turizma se razlikuje od zemlje do zemlje, pa tako pojedine zemlje favoriziraju centralizirane modele organizacije (npr. Italija), druge zemlje asocijativni oblik organizacije (npr. Švicarske), dok primjerice SAD nema uopće sustav društvenog ustroja turizma kakvog poznaje Europa.

Načela organizacije turizma su :³

- kapilarnost (prožetost)- turizam zadire u cjelokupno „društveno i gospodarsko tkivo“ tj. u sve kapilare tog tkiva
- koherentnost (međusobna povezanost)- svi organizmi u turizmu horizontalno su i vertikalno povezani
- koordinacija (usklađenost)- autonomija perifernih organizama povezanih s višima te zajedničke usklađene akcije
- hijerarhičnost (stupnjevitost)- prema nadležnostima i (ili) teritorijalnom principu

Navedena načela proizašla su iz dosadašnje bogate prakse ustrojavanja turizma, najprije u razvijenim, a kasnije i u manje razvijenim turističkim sredinama.

Budući da je turizam mnogoresoran i obuhvaća mnogo sektora od ugostiteljstva, prometa, trgovine, poljoprivrede do kulture, zdravstva i športa organizacija turizma nije mogla biti jednostavna, već složena i to najčešće na slijedećim razinama :⁴

- društvenih subjekata (emitivnog i receptivnog karaktera)
- gospodarskih subjekata (nazvanih i komercijalnim)
- strukovnih subjekata (nazvanih i profesionalnim)
- državnih subjekata (nazvanih i administrativnim) i paradržavnih te
- međunarodnih subjekata.

Ti su se subjekti najprije povezivali po horizontalnoj (povezivanje raznovrsnih organizama na istoj razini), a tek kasnije po vertikalnoj liniji (povezivanje nižih i viših organizama iste vrste). Organizacijski ustroj turizma izgrađivao se postupno i u većini zemalja ima oblik

³ Hitrec T. i Hendija Z.: „Politika, organizacija i pravo u turizmu“, ZSM knjiga, Zagreb, 2008.,str. 54.

⁴ Ibid.

piramide. Zanimljivo je da razvoj prvih organizacija u turizmu nije počeo odozgo po nalogu države kao u nekim drugim sektorima, već je započeo odozdo od društvenih organizacija.

Razlikujemo slijedeće oblike organizacije turizma :

❖ Društvena razina organizacije turizma

Glavno obilježje tih organizacija je dobrovoljnost članstva i rada, tj. članovi su se organizirali samoinicijativno, a cilj im nije bio stvaranje profita. Prvi oblici takvih društvenih organizacija u turizmu pojavili su se 1860 –tih godina, a ustrojeni su radi organizacije putovanja i ostvarivanja određenih pogodnosti za članove (alpiniste, kampiste, planinare i sl) te poticanje njihova odlaska u prirodu. Takve prve masovnije organizacije bile su emitivnog karaktera, jer su povezivale sportaše , izletnike i druge zaljubljenike u prirodu prilikom njihovih putovanja u inozemstvo. Prve takve organizacije bile su Britanski alpinistički klub (1857.), a ubrzo su se slični klubovi pojavili i u drugim razvijenim europskim zemljama , poput Italije, Švicarske i Francuske, a glavna njihova uloga bilo je informiranje članova, davanje pravnih savjeta i sl.

Uporedo sa porastom broja putnika i turista lokalna zajednica uočava probleme popraćene sve većim brojem gostiju, ali istodobno se uočavaju i prednosti od boravka stranaca u njihovom mjestu te dolazi do spontanog i dobrovoljnog povezivanja svih naprednijih pojedinaca u mjestu (liječnika, intelektualaca i sl.) u tzv. turistička društva sa glavnom zadaćom za skrb za uređenost mjesta, organizaciji boravka gostiju i promocijom mjesta. Primjer takvog receptivnog organizacijskog oblika kod nas je Higijeničarsko društvo iz Hvara (1868.godine).

Na prijelazu iz 19. u 20.stoljeće dolazi do postupnog okrupnjavanja , odnosno do okomitog povezivanja tih lokalnih turističkih društava u regionalne, pa i nacionalne saveze i to najprije u najrazvijenijim turističkim zemljama Europe Švicarskoj, Austriji, Italiji i Francuskoj. Danas se za tu vrstu organizacija upotrebljava termin nacionalne turističke organizacije – NTO. Godine 1898. utemeljena je i prva međunarodna turistička strukovna asocijacija Međunarodni turistički savez koji je povezivao touring klubove nekoliko zemalja.

❖ Državna razina organizacije turizma

Sve do I.svjetskog rata stav države prema turizmu bio je neutralan (indiferentan) iz razloga što turizam u ono vrijeme nije puno utjecao na ekonomiju i društvo. No kako je turizam postao značajna ekonomska kategorija država se intenzivnije počinje miješati u turizam i to donošenjem zakona, otvaranjem stručnih škola, organizacija, kreditiranjem i to uglavnom poslije 1930.godine. Praktički miješanje države u turizam započinje njezinim priznavanjem posebnog statusa kupališnim i liječilišnim mjestima.

Izravna državna intervencija u turizam započinje u prvom desetljeću 20.stoljeća, a do početka Drugog svjetskog rata država intervenira u turizam u gotovo svim europskim zemljama. Prvo tijelo državne uprave Nacionalni ured za turizam, ONT (Office National de Tourisme) utemeljeno je 1910.godine u Francuskoj pri Ministarstvu javnih radova.

Taj je proces otad uglavnom slijedio tri osnovna modela:⁵

- državni organi ostali su do danas najčešći, i u klasičnim turističkim zemljama, i u bivšim socijalističkim te u zemljama u razvoju. Pritom se javlja problem resorne nadležnosti, pa turizam može biti:
 - samostalan resor: ministarstvo turizma
 - u sklopu drugog resora, primjerice ministarstva gospodarstva, trgovine, prometa, javnih radova, bez portfelja, itd.
 - u sklopu predsjedništva vlade.

Turizam može biti u nadležnosti kolegijalnih, savjetodavnih organa, direkcija, odjela, odsjeka i sl., samostalan ili u sastavu drugih tijela.

⁵ Hitrec T. i Hendija Z.: „Politika, organizacija i pravo u turizmu“, ZSM knjiga, Zagreb, 2008., str. 64

- paradržavni (parastatalni)- razne uprave i druga tijela javne vlasti, nerijetko se poistovjećuju s društvenim organizmima višeg ranga (primjerice turistički savezi, nacionalne turističke organizacije i sl.).
- mješoviti- razni pravni (juridički) oblici i ustanove; poduzeća i sl.

❖ **Gospodarska razina organizacije turizma**

Na turističkom tržištu, i na strani ponude i na strani potražnje djeluje mnogo gospodarskih subjekata koji pokrivaju mnoštvo različitih djelatnosti, od prijevoza, telekomunikacija do ugostiteljstva, i kao takvi djeluju udruženi u razne gospodarske organizacije.

Na državnoj razini bile su formirane komorske organizacije , sa isključivom nadležnošću na polju turizma , ugostiteljstva, trgovine i sl. , a danas su to obrtničke komore. Češće je turizam bio uklopljen u trgovačke komore i tamo je djelovao putem odbora ili sekcije za turizam, dok su se turističke agencije , hoteli , kampovi i restorani udruživali u udruženja unutar kojih postoje specijalizirane udruge (npr.najkvalitetnijih hotela).

❖ **Strukovna razina organizacije turizma**

Kao rezultat mnoštva različitih potreba i zahtjeva u turističkoj potražnji došlo je do velike specijalizacije kadrova u turizmu, i to od izvršnih do rukovodećih koji se udružuju na više razina, od lokalne do međunarodne. Tako danas postoje mnoge udruge hotelijera, restoratera, barmena, kuhara, menadžera i dr. Što su države turistički razvijenije, ta udruženja su brojnija i raznovrsnija, a i u takvim zemljama uživaju veći ugled.

2.5. Povijesni razvoj hrvatskog turizma s posebnim osvrtom na najnovije stanje u turizmu u Hrvatskoj

Možemo li uopće govoriti o povijesti turizma i je li razdoblje od sto pedeset godina dovoljno dugo ili prepoznatljivo u povijesti jednog naroda da bi mogli govoriti o povijesti turizma, pitanje je koje si je Boris Vukonić postavio pišući knjigu Povijest hrvatskog turizma, a mudar odgovor koji je na to pitanje ponudio bio je da on zapravo zavisi o stavu onih koji analiziraju prošlost. Ukoliko se priklonimo razmišljanju A.Cicvarića prema kojemu za utvrđivanje povijesne dimenzije turizma, „ znači utvrditi početak i trajanje djelovanja svih faktora koji uzrokuju postanak ove društvene pojave, dakle pokretačkih faktora , receptivnih faktora i posredničkog faktora. Ti se faktori javljaju u pojedinim povijesnim razdobljima , ali kao cjelina djeluju približno od sredine devetnaestog stoljeća“ (Vukonić,2005:15), tada za početak pojave turizma u Hrvatskoj možemo uzeti sredinu 19.stoljeća.

Naime , hrvatski turizam je jedna od najvažnijih gospodarskih grana Republike Hrvatske i uspješno se razvijao sve do današnjih dana, a danas je Hrvatska jedno od najposjećenijih i najvažnijih turističkih odredišta Sredozemlja.

Uzmemo li u obzir dva povijesno politička kriterija i to razdoblje dvaju svjetskih ratova na ovim prostorima i razdoblje osamostaljenja Hrvatske , Hrvatski turizam možemo promatrati kroz četiri razdoblja razvoja hrvatskog turizma:⁶

1. Razdoblje do Prvog svjetskog rata (1850.-1914.),
2. Razdoblje između dva svjetska rata (1918.-1939.),
3. Razdoblje od Drugog svjetskog rata do 1990.,
4. Razdoblje najnovije hrvatske povijesti do današnjeg dana.

⁶ Vukonić B. : “ Povijest hrvatskog turizma“, Prometej, Zagreb,2005., str.21

2.5.1. Razvoj turizma do Prvog svjetskog rata (1850.-1914.)

Najprije dolazi do razvoja znatijelje za pojavom turizma, svjesnosti o koristi koje donose gosti i nastanka prvih ugostiteljskih objekata. Zatim nastaju turistička mjesta, najprije u kontinentalnom području, u mjestima s mineralnim izvorima koja su najprije postajala lječilišta, a zatim kupališta. Tek krajem XIX. stoljeća primorska mjesta postaju zanimljiva turistima i to ne za ljetovanje, već za zimovanje. Dolazi do ulaska stranog kapitala i izgradnje željezničke mreže.

2.5.2. Razvoj turizma između dva svjetska rata (1918.-1939.)

Nakon Prvog svjetskog rata turizam u Hrvatskoj sve više dobiva na značaju i ostvaruje svoj najveći rast. Među turistima je sve više stranaca i sve se više turističkih posjeta počinje odvijati u manjim mjestima zahvaljujući poboljšanjima državne turističke organizacije.

2.5.3. Razvoj turizma od Drugog svjetskog rata do 1990.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata došlo je do smanjenja turističkog prometa i velike devastacije. Nakon rata je započela obnova, koja je rezultirala oporavkom pa je Hrvatska do kraja ovog razdoblja ostvarila svoj vrhunac u turizmu. Zabilježeni su vrlo dobri rezultat i u razvoju turizma mjereni brojem kapaciteta, noćenja i broja posjetitelja, uz konstantan rast turističkog prometa. No kvantiteta ne znači nužno i kvalitetu, pa je identitet Hrvatske sveden na minimum što je pridonijelo poimanju Hrvatske kao „jeftine“ turističke destinacije.

2.5.4. Razvoj turizma najnovije hrvatske povijesti do današnjeg dana

Obzirom da se Hrvatska nalazila u Domovinskom ratu od 1991.-1995.godine bilo je nemoguće razvijati turizam, pa do ponovnog oživljavanja turizma dolazi 1996.godine. Zbog skeptičnosti i nesređene administracije izostao je dotok stranog kapitala. Otvaranjem emitivnog tržišta srednje i istočne Europe dolazi do oživljavanja masovnog turizma, pa se turizam polako počinje vraćati na prijeratno stanje. Na europskom emitivnom tržištu se provodi promotivna kampanja s ciljem stvaranja kvalitetnog imidža Hrvatske kao turističke destinacije čiji je rezultat proglašenje Hrvatske najpoželjnijom turističkom destinacijom 2005.godine od strane Lonely Planeta, proglašenje najboljom destinacijom 2006.godine od strane Magazina National Geographic Adventure, te međunarodne top destinacije za područje Europe za 2012.godinu prema Travel Leaders-u, vodećoj kompaniji za prodaju putovanja u Sjedinjenim Američkim Državama.

Turizam danas značajno pridonosi gospodarskom rastu Hrvatske i blagostanju njezinih građana, bazirajući se na održivom korištenju prirodnih i kulturno-povijesnih potencijala. Rast turističkog prometa posljednjih godina potvrđuje da je Hrvatska na putu da turizam postane aktivni generator razvoja gospodarstva. Pravilno pozicioniranje na turističkom tržištu uvjetovano je praćenjem suvremenih trendova, kretanja potražnje i novih tržišnih prilika.

Posljednjih godina na turističkom tržištu raste potražnja turista za specifičnim oblicima turizma, pa će uz povijesnu baštinu, lijepu prirodu i ugodnu klimu, razvoj visokokvalitetnog smještaja, bogate ponude sadržaja i zabave, te vrhunske usluge omogućiti Hrvatskoj da bude privlačna suvremenim turistima, odnosno da se prilagodi kvalitativnim zahtjevima tržišta i dinamici razvoja.

Unatoč brojnim naslijeđenim nedostacima (sezonalnost, kvaliteta i raspon usluga, niska prosječna potrošnja, neadekvatan kadar) te visokim troškovima rada i kapitala, pozicija Hrvatske na međunarodnom turističkom tržištu je stabilna i sve snažnija.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku za 2010.godinu broj stranih dolazaka bio je 4,8 posto veći u odnosu na prethodnu godinu. Tako je 2009.zabilježeno 9,335 milijuna stranih dolazaka, dok je 2010. ostvareno 9,783 milijuna međunarodnih dolazaka. To nas stavlja na 13. mjesto u Europi, pri čemu su sve zemlje koje su ispred nas barem dvostruko mnogoljudnije od Hrvatske i, osim Nizozemske, značajno veće.

Zanimljivo je i to što je Hrvatska zabilježila rast viši od europskog (+3,3 posto), a taj rezultat još je vrijedniji ako znamo da je regija Južna Europa/Mediteran, čijim rezultatima pridonosi i Hrvatska, zabilježila rast od 2,8 posto.

TABLICA 3. Broj dolazaka i prihodi Europskih zemalja za 2010. godinu

EUROPSKI TURIZAM							
Država	Dolasci (tisuća)		Država	Prihodi (mil. \$)		Država	Prihod po dolasku* (\$)
Francuska	76.800	1	Španjolska	52.525	1	Švedska	2238
Španjolska	52.677	2	Francuska	46.319	2	Švicarska	1720
Italija	43.626	3	Italija	38.786	3	Izrael	1700
Ujedinjeno Kraljevstvo	28.133	4	Njemačka	34.675	4	Slovačka	1683
Turska	27.000	5	Ujedinjeno Kraljevstvo	30.400	5	Portugal	1470
Njemačka	26.875	6	Turska	20.807	6	Belgija	1425
Austrija	22.004	7	Austrija	18.663	7	Njemačka	1290
Ukrajina	21.203	8	Švicarska	14.841	8	Slovenija	1253
Rusija	20.271	9	Nizozemska	13.062	9	Nizozemska	1200
Grčka	15.007	10	Grčka	12.741	10	Ujedinjeno Kraljevstvo	1081
Poljska	12.470	11	Švedska	11.079	11	Češka	1053
Nizozemska	10.883	12	Belgija	10.287	12	Cipar	1005
HRVATSKA	9.783	13	Portugal	10.090	13	Norveška	1003
Mađarska	9.510	14	Poljska	9.446	14	Španjolska	997
Danska	9.097	15	Rusija	8.985	15	Italija	889
Švicarska	8.628	16	HRVATSKA	8.268	16	Grčka	849
Belgija	7.217	17	Češka	6.671	17	Austrija	848
Portugal	6.865	18	Danska	5.476	18	HRVATSKA	845
Češka	6.334	19	Mađarska	5.381	20	Turska	771
Bugarska	6.047	20	Norveška	4.779	24	Francuska	603

*Napomena: Prihodi uključuju i prihode od izletnika (boravak kraći od 24 sata), dok izletnici nisu uključeni u broj dolazaka, pa su navedeni iznosi samo orijentacijska vrijednost

Izvor: UNWTO; Putovnica.net

IZVOR: <http://www.putovnica.net/pstyle/analize/svjetski-turizam-u-2010-francuska-i-sad-i-dalje-na-vrhu-hrvatska-vrlo-dobra> (18.02.2015.)

Pogled na europsku statistiku brzo razbija neke od u razgovorima često spominjanih teza, poput one da Prag ili Budimpešta sami imaju više turista nego Hrvatska ili da zarade više od Hrvatske. Jasno je da to nije točno, jer cijela Češka ima 6,334 milijuna dolazaka, dakle značajno manje od Hrvatske. Mađarska je znatno bliže s 9,51 milijuna stranih dolazaka, što je opet manje nego Hrvatska.

Pogledom na prihode također je vidljivo da Hrvatska bilježi bolje rezultate od obje zemlje. S 8,268 milijardi dolara prihoda od turizma u 2010. ostvaruje 15-ak posto više od češkog prihoda (6,671 milijardi dolara) i 53 posto više od mađarskog prihoda (5,381 milijardi). Među svim europskim zemljama, Hrvatska zauzima 16. mjesto, pri čemu su samo četiri države ispred po prihodu, unatoč manjem broju stranih turističkih dolazaka. To su Belgija, Portugal, Švedska i Švicarska, a Ukrajina ima mnogo manji prihod unatoč znatno većem broju stranih dolazaka.

Sve u svemu, Hrvatska za zemlju te veličine ostvaruje vrlo dobre rezultate, ali svakako postoji prostor za daljnji napredak pogotovo u području povećanja prihoda, što je vidljivo i po zemljama koje uspijevaju ostvariti znatno više prihode po dolasku stranih turista.

Hrvatska ima vrlo atraktivan turistički potencijal kojeg treba intenzivnije valorizirati u cilju stvaranja prepoznatljivog identiteta turističke ponude, što bi dovelo do povećanja konkurentnosti i lakšeg pozicioniranja na tržištu.

U proteklom desetljeću došlo je do velikih promjena na turističkom tržištu. Razvoj tehnologije donio je promjene u strukturi tržišta i primjeni marketinga, euro i internet olakšali su usporedivost destinacija i cijena te skratili vrijeme potrebno za prikupljanje informacija, došlo je do standardizacije na različitim razinama odnosa cijena i usluga koja je sve više prisutna u hotelijerstvu, javlja se strategija specijalizacije, složeniji paketi motiva za putovanje, veća očekivanja, promjene u potrebama i sl. Raste potražnja za neditiranim, ekološki čistim područjem, osobna sigurnost postaje jedan od glavnih kriterija, sve je veći trend briga za vlastito zdravlje, a očekuju se emocija i doživljaj.

Sve je to razlogom što je turističko tržište danas dinamično i izrazito konkurentno, a njegov je opstanak uvjetovan praćenjem suvremenih trendova, pa je kod planiranja razvoja potrebno identificiranje i implementacija dugoročnih trendova, adekvatno prilagođavanje turističke ponude te uspostava suradnje na svim razinama, obzirom da je to preduvjet za daljnji razvoj, povećanje konkurentnosti i rast koristi od turizma.

3. SOCIOLOGIJA KAO ZNANOST

3.1. Pojava i razvoj sociologije

„Sociologiju možemo odrediti kao znanost o društvu koja se bavi razvitkom društva proučavajući društvene procese, strukture i odnose kao socijalne činjenice“ (Šundalić,2011:33), što bi zaključili i kada bi pojam sociologija doslovce preveli na naš jezik, jer prevodom ispada da je sociologija u biti znanost o društvu koja proučava društva i načine na koje ta društva oblikuju ponašanje, vjerovanja i identitet ljudi. Sam pojam sociologija svoje korijene vuče od latinske riječi societas što u prijevodu znači društvo, a budući da riječ društvo u našem govoru ima više mogućih značenja mogli bi reći da sociologija ponekad označava ljude s velikim prestižem i privilegijama, tj. ljude iz tzv. visokog društva, ponekad označava neku specifičnu grupu ljudi kao što je društvo za zaštitu potrošača ili učenički razred, a može označavati i skupinu bilo koje vrste kao što je primjerice obitelj. U znanosti o društvu taj se termin najčešće rabi da bi se njime označio „širok kompleks međuljudskih odnosa“ ili „sistem ljudskih interakcija“ (Kuvačić,2004:20).

S obzirom da je u fokusu proučavanja društvo kojeg se može pročitavati sa različitog pristupa postoje brojne definicije sociologije, pa je prema Shaeferu sociologija usustavljeno izučavanje društvenog ponašanja i ljudskih skupina, pri čemu je u fokusu izučavanje utjecaja društvenih odnosa na stavove i ponašanje ljudi, te uređenost društva i njihove promjene. Za Ritzera je sociologija široki sustav ideja koje razmatraju pitanja društvenog života od središnje važnosti, dok Giddens sociologiju definira kao sustavno proučavanje ljudskih društava , a posebnu pozornost usmjerava na moderna industrijska društva. Za njega je sociologija znanost , iz razloga što koristi metode sustavnog prikupljanja podataka.

Kako osim sociologije postoje i druge društvene znanosti poput ekonomije, prava, psihologije, socijalne antropologije, zatim politička znanost koja je stara koliko i civilizirano društvo, a koje imaju svaka svoj poseban način pristupa u proučavanju društvenih znanosti, nikako ne možemo reći da sociologija obuhvaća cijelo područje društvenih znanosti, ali želimo li sociologiju ipak odvojiti od ostalih društvenih znanosti tada moramo istaknuti njezin sintetički karakter. Sintetički karakter sociologije znači da njezino polazište nikad nije

pojedinaac, već su njezino polazište društvene grupe, odnosno cjeline koje nisu istovjetne zbroju svojih djelova, tj. sociologija ima specifičan sociološki pristup ili kut gledanja na probleme društva. Njezin pristup polazi od proučavanja mentaliteta i društvenog ponašanja svih socijalnih grupa, što iziskuje ne samo konkretno istraživanje mnogih strana društvenog života nego i razrađivanje osnova od kojih polazi opća vizija razvoja društva kao cjeline, što čini razliku u pristupu za sociologa od pravnika, ekonomiste ili primjerice povjesničara čiji je pristup mnogo uži.

Sociologiju ili, kako smo je doslovce preveli, znanost o društvu danas smatramo najmlađom znanosti, te je ona kao takva i najkasnije postala predmet u srednjem i visokom školskom sustavu obrazovanja. Tu činjenicu ne možemo tumačiti kao pomanjkanje interesa za ljudsko društvo, jer se interes za ljudsko društvo javlja još u antičkoj filozofiji, ali tek sredinom 19.stoljeća sociologija dobiva znanstveni oblik. Kao egzaktna znanost sociologija se pojavljuje uporedo s psihologijom, ali mnogo kasnije od matematike, fizike, kemije, biologije ili astronomije.

„I, kao što su se druge osnovne nauke postepeno oslobodale od nenaučnih shvaćanja u samom pristupu izučavanju prirode, na primjer astronomija od astrologije, fizika od metafizike, kemija od alkemije, biologija od vitalizma, tako se i sociologija morala oslobađati mističnih i religioznih predodžbi o nastanku i razvoju čovjeka i društva, te stvoriti kritički odnos prema društvenoj stvarnosti“ (Supek,1987:4).

3.2. Okolnosti u kojima se javlja sociologija

Zanimljivo je za primjetiti da se kritički odnos prema društvenoj stvarnosti pojavljuje istodobno sa pojavom velike društvene krize s kraja 18.stoljeća do sredine 19.stoljeća. Taj period mnogi prikazuju kao „novu stvarnost“, kojoj je bila potrebna nova izdvojena znanost o društvu koja još nije postojala i kojoj je predmet proučavanja trebao biti to isto društvo. Tu su novu stvarnost, prema Ritzeru, obilježile slijedeće društvene snage :

- političke revolucije,
- industrijska revolucija i rast kapitalizma,
- rast ideje socijalizma,
- urbanizacija,

- religijska promjena,
- rast znanosti.

Tim su se prilikama pridružile snažne intelektualne snage, od francuskih prosvjetiteljskih filozofa, socijalista utopista, engleskih empiričkih filozofa i klasičnih ekonomista te njemačkih klasičnih filozofa, bez kojih bi te društvene snage ostale beživotne.

Građanska je klasa tada uspjela slomiti feudalce i osloboditi kmetove od vezanosti za feudalčevu zemlju, ali je taj oslobođeni kmet opet postao ne manje eksploatiran od strane kapitalista. Ta ista građanska klasa ubrzo je počela surađivati sa aristokracijom i velikim zemljoposjednicima protiv proletarijata. Za sociologiju možemo reći da je dijete Francuske revolucije (1789.-1799.godine), jer je njome ukinuto samovlašće apsolutne monarhije i uvedene su demokratske slobode i prirodna prava građanina, ali moralo je proći čitavo stoljeće, a u nekim zapadnim zemljama i više, da bi žene i najsiromašniji slojevi društva dobili pravo glasa. Revolucija je odvojila i crkvu od države. Idejni pokretači buržoazije postali su racionalizam i vjerovanje u napredak pomoću znanja i znanosti, no tome su snažno proturječili osvajački ciljevi u kolonijama i u Europi koji su isticali nagonske i nasilničke sile u čovjeku. To je rodilo nacionalizme i potaknulo nacionaloslobodilačke pokrete, što je istodobno stvorilo i imperijalističke želje i pohode protiv drugih naroda.

Svu suprotnost bogatstva i bijede uviđamo u pojavi da je dolazilo do naglog bogaćenja francuske buržoazije s jedne strane, dok je na drugoj strani dolazilo do sve većeg osiromašenja radničke klase te izrabljivanja u radu žena i djece. Kapitalistička privreda bila je vrlo nestabilna na što nam ukazuju ekonomski slomovi 1836., 1839. i 1847. godine, a tada dolazi i do velikih udruživanja radničke klase koja se u Engleskoj 1832. godine izborila za izborno pravo, 1846. godine izboreno je pravo na široko političko organiziranje, a 1847. godine utvrđen je deseterosatni radni dan. Bilo je to vrijeme intenzivnog društvenog i intelektualnog života, pa ne čudi da se upravo tada pojavila prva kritička i naučna misao o društvu.

Iz dosad navedenog možemo zaključiti da se sociologija javlja u prijelomnim razdobljima čovječanstva, kada ljudi dovode u pitanje društvene odnose, te da se u vrijeme raspada srednjovjekovnog feudalnog sustava javila građanska sociologija, dok se marksistička sociologija javila na osnovu opće krize građanskog pogleda na svijet. Drugim riječima možemo reći da je sociologija u svom izvornom autentičnom obliku kritička refleksija o društvu, koja je usmjerena na prevladavanje vladajućih institucija i stvaranju novih. No kada

promatramo sociologiju kao znanstvenu disciplinu, ona u svom razvoju osim rušenja starih stvari stvara nove osnove za integrativno učvršćivanje novih društvenih osnova.

Ukoliko pak nastanak sociologije promatramo kao znanost možemo razlikovati dva osnovna razloga njezina nastanka i to društvenu krizu koja traži racionalna sredstva za svoje objašnjenje i razrješavanje, te teorijsku i metodološku uvjetovanost sociologije od razvitka drugih znanosti.

U početku se sociologija oslanjala na povijesne znanosti, pa nije imala eksperimentalno i matematičko – induktivno obilježje, koje dobiva tek u 20. stoljeću s pojavom empirijske sociologije, koja pak većinu metoda uzima od onda već razvijene psihološke znanosti i to do ekperimentalne, kliničke i socijalne psihologije. Na osnovu izrečenog, uočavamo da u rađanju fundamentalnih znanosti postoji određeni redosljed, prema kojemu su složenije znanosti prilagođavale za vlastite potrebe i koristile su se onim metodama koje su već bile razvijene i provjerene na području jedne jednostavnije znanosti.

Između industrijalizacije društva i razvoja sociologije postoji čvrsta veza zbog mnogih praktičkih zadataka koje industrijalizacija nosi u toku svoga razvoja. Izvor podataka za razvoj sociologije u ono vrijeme, bilo je njezino snažno oslanjanje na postojeće institucije koje su tada prikupljale podatke o društvenim odnosima. U Francuskoj su taj posao obavljali inspektori i savjetnici, a u Engleskoj je Engleska kraljevska komisija prikupila veliki broj podataka o raznim socijalnim problemima. Upravo je te podatke iskoristio i Marx kada je ispitivao i obrađivao temu engleskog kapitalizma. U ono vrijeme, a radi se o osamnaestom i devetnaestom stoljeću, bila je slična situacija i u drugim zemljama, a kao primjer može se navesti i Njemačka u kojoj su se vršila velika ispitivanja radne snage u poljoprivredi i industriji, a kojima je rukovodio Max Weber.

Ukoliko pak sa tog stajališta pratimo razvoj moderne sociologije, tada prema Lazarsfeldu možemo uočiti tri važna razvojna koraka:

1. Prikupljanje podataka zanimljivih za rješavanje neposrednih socijalnih problema. U to se vrijeme nisu uzimali u obzir osnovni metodološki zahtjevi i nije se obraćala velika pozornost na pitanje kvantifikacije.
2. Drugi korak se javlja tridesetih godina dvadesetog stoljeća i to pojavom postupka anketiranja radi prikupljanja raznih podataka te se primjerice ljude pitalo što čine, što osjećaju, što kupuju ili što posjeduju. Tada dolazi do razvoja raznih statističkih

tehnika, a naročito onih koje su se koristile prilikom ispitivanja i mjerenja stavova. Postupci anketiranja su se najprije pojavili u Americi, ali ubrzo ih je prihvatila Europa i ostale zemlje.

3. Treći korak vezan je za potrebu sistematizacije, odnosno kodifikacije prikupljenih podataka, a javlja se potkraj Drugog svjetskog rata. Kodifikacija podrazumijeva da se najprije definiraju pojmovi koji su potrebni, a zatim da se odredi kako i na koji način, polazeći od tih pojmova, vršiti striktnu analizu odnosa koji među njima postoje. Kao neke od značajnih primjera kodifikacije u sociologiji možemo izdvojiti Marxovu koncepciju društveno-ekonomskih formacija, Durkheimovo razlikovanje mehaničke i organske solidarnosti ili pak Weberovu tipologiju društvene akcije, što nije važno samo za potrebu sistematizacije, već su ti podaci služili kao pojamovni okvir za proučavanje društva u njegovu razvoju.

Budući da smo istaknuli da između razvoja sociologije i procesa industrijalizacije društva postoji čvrsta veza, nameće se pitanje o društvenim klasama i slojevima koji su u nju neposredno uključeni. Općenito se može reći da je ekspanzija moderne sociologije čvrsto povezana s naglim rastom i jačanjem srednje klase, i to „nove srednje klase“, koja se najvećim dijelom zasniva na širenju administrativnih i uslužnih djelatnosti s jedne strane i jačanjem demokratskih institucija s druge strane. Ovaj proces započet je na Zapadu, a dva su ga svjetska rata proširila i na zemlje istočne Europe.

Sociologija prati i proučava brze promjene kroz koje društvo prolazi. Ona postaje vrlo korisna u uvjetima razvoja velikih gradova, jer se bavi proučavanjem manjinskih i etničkih grupa i njihovim uključivanjem u velike nacionalne zajednice, zatim problemima socijalne dezorganizacije, odakle proizlaze sugestije i prijedlozi za poboljšavanje socijalnih službi. To je uzrok da empirijska istraživanja postaju rijetko potreban preduvjet društvenog razvoja.

Aktualnost sociologije vidljiva je iz same tematske orijentacije koja varira od zemlje do zemlje u skladu sa specifičnim okolnostima. U mnogim istočnim zemljama, na primjer, u Indiji i Japanu, prevladava tema o suprostavljanju i usklađivanju tradicije s modernim industrijskim razvojem. Talijanska sociologija bavi se pretežno pitanjima odnosa Juga i Sjevera, dok se u Švedskoj temeljitije proučava problem obitelji, a sustav radničkog i društvenog samoupravljanja proučavan je na području jugoslavenske sociologije.

Međutim sve navedeno ne daje nam objašnjenje zašto je nastala ekspanzija na studij sociologije početkom druge polovice dvadesetog stoljeća. Naime, u to vrijeme, od pedesetih do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, sociologija doživljava pravu ekspanziju, te se otvaraju novi odjeli, katedre i fakuleti. No, nema sumnje da u tom velikom zaokretu, ekspanziji sociologije, u osnovi tog zaokreta leže velike društvene promjene do kojih je došlo u toku i poslije drugog svjetskog rata. To je bilo vrijeme poraza jakih fašističkih država i pobjede socijalističkih revolucija u mnogim zemljama. Tom zaokretu snažno je doprinijelo i otkriće atomske bombe, a koje je jasno pokazalo da su uspjesi prirodnih znanosti doveli čovjeka na rub samouništenja. Upravo tada i u tim uvjetima došlo je do radikalne promjene stavova, pogleda na svijet i raspoloženja kod mladih generacija. Pitanja o društvenoj kontroli sila koje ugrožavaju čovjeka dolaze u prvi plan, ljudi se okreću društvenim znanostima od kojih se očekuju odgovori. Mladi tada ne kalkuliraju, zanemaruju praktične poslove koji vode karijeri i uspjehu, te upisuju i studiraju ono što ih zanima, što govori u prilog buntovnom raspoloženju u društvu.

Motivi koji leže u osnovi naglog širenja interesa za studij sociologije ujedno su dobar pokazatelj kuda treba krenuti ukoliko se želi otkriti uzrok poteškoća i otpora na koje nailazi razvoj sociologije u pojedinim zemljama. Naime, sociolozi vrlo lako ulaze u sukobe s vlašću koja je osjetljiva na kritiku pojedinih aspekata društvenog života, a osim toga riječ je o relativno novoj znanstvenoj disciplini koja svojim pristupom i dinamikom nailazi na mnoge zapreke i u akademskim krugovima, gdje joj se suprostavlja krutost sveučilišnih struktura. Zanimljivo je da na sveučilištima mnogih zemalja sociologija nailazi na najveći otpor među predstavnicima klasičnih humanističkih disciplina. „Njezin položaj je najčvršći u Sjedinjenim Američkim Državama i vodećim zemljama zapadne Europe. U mnogim socijalističkim zemljama na sociologiju se dugo gledalo kao na „buržujsku ideologiju“, no danas je to gledište dobrim dijelom napušteno“ (Kuvačić,2004:24).

3.3. Prvi predstavnici sociologije i njihova razmišljanja

Sociologija započinje onog trenutka kad se ostvari kvalitativni raskol sa sličnim oblicima mišljenja zdravim razumom, religijom, povijesnim znanostima ili filozofijom. Kao i zdravi razum, sociologija traga za generalizacijama, ali pri tome nije opterećena vrijednosnim normama mjesta i vremena. Ona aspirira na apstraktno mišljenje, kao i religija, ali nije

podvrgnuta dogmatskom znanju i institucijama, a kao povijest pak, sociologija teži objašnjenju stvarnosti i realnih događaja, no za razliku od nje sociološko znanje je opće, a nije objašnjenje jedinstvenog slučaja.

Moderna sociologija rezultat je sinteza različitih teorija, pravaca u razmišljanju i vrijednosnih polazišta. Devetnaesto stoljeće vrijeme je u kojem nastaju i takvi koncepti o društvu koje bez potpunije analize ne možemo isključiti iz corpusa sociološke tradicije. „Mnogi od tih pokušaja jasan su primjer ideološkog objašnjenja grupne, klasne, interesne pozicije, neki od njih sasvim su napuštenizbog toga što su se temeljili na pogrešnim činjeničnim pretpostavkama ili su pak previše zaključivali imajući u vidu samo trenutnu sliku tadašnjeg društva“(Skledar, Kregar, 2008:76).

Od prvih predstavnika sociologije čija su mišljenja pojedinačno obrađena u daljnjem tekstu izdvojen je Auguste Comte, koji slovi za oca sociologije i koji je zastupao pozitivizam, Emile Durkheim zastupnik sociologizma, Karl Marx poznat po zastupanju komunizma i socijalizma, Max Weber koji vođen protestantskom etikom snažno zastupa kapitalizam, Herbert Spencer koji je poznat po objašnjenju pojma evolucije društva, te Ferdinand Tönnies koji se odlučno suprotstavljao uspinjanju nacionalsocijalizma, braneći dignitet i distanciju znanosti od politike.

- **Auguste Comte (1798.-1857.)** smatra se za osnivača sociologije. Comte je smatrao kako sociologija treba postati najvažnija znanost koja bi se bavila socijalnom statikom (postojećim društvenim poretom i strukturama) i socijalnom dinamikom (društvenim promjenama i razvojem). Prema njegovom vjerovanju uloga sociologije je spoznaja zakona po kojima se društvo razvija. Ti su zakoni u načelu isti kao i prirodni zakoni. Oni se mogu otkriti, na njih možemo djelovati i time možemo utjecati na budućnost. Takvo stajalište naziva se pozitivizam, a prema tom uvjerenju sociologija kao “pozitivna” znanost treba preuzeti funkciju religije u osiguranju društvenog poretka. Imao je ambiciozan plan rekonstrukcije francuskog društva u kojem je zbog industrijalizacije vladala nejednakost i poremećena socijalna kohezija. Smatrao je da treba stvoriti moralni sklad, točnije konsenzus da bi se društvo reguliralo i držalo na okupu.

- **Emile Durkheim (1858.-1917.)** kao vodeći sociolog Francuske u ono vrijeme zastupnik je sociologizma u sociologiji, tj. mišljenja je da sve društvene pojave treba objašnjavati samo društvenim činiteljima. Tom sociološkom teorijom preuzima Comteovu pozitivističku metodologiju i smatra da je društvo u kauzalnom odnosu prema pojedincima, pojedinačnim društvenim pojavama i kulturi uopće. Čovjek, individuum, ne uvjetuje društvenu pojavnost, zbivanje, niti je u bilo kojem odnosu prema društvu, već obrnuto, društveno zbivanje oblikuje pojedinca, čovjeka i njegove vrijednosti, pritom usmjeravajući i njegovo djelovanje.

Glavni pokretač društvenog razvitka je društvena podjela rada koja je i nositelj razvoja solidarnosti. Ona se održava kad su pojedinci uspješno integrirani u društvene skupine regulirane različitim vrijednostima i običajima. Solidarnost promatra isključivo kao moralnu pojavu s kojom se potvrđuje stanje humanosti, a što se potvrđuje kao kolektivna svijest koja je promjenljiva u odnosu sa različitom podjelom rada. Po njemu je podjela rada bila različita u različitim tipovima društava, te je bio mišljenja da postoje dvije različite vrste solidarnosti, i to mehanička i organska.

Mehanička solidarnost, koju je slomila industrijalizacija, postojala je u tradicionalnim kulturama s niskom podjelom rada gdje su ljudi bili povezani zajedničkim iskustvom i vjerovanjima i gdje je zajednica kažnjavala sve one koji su se suprotstavljali konvencionalnom načinu života. Karakteristika organske solidarnosti je da društvo na okupu drži međusobna ekonomska ovisnost i priznanje važnosti tuđih priloga i ulaganja, a što se podjela rada više širi ljudi postaju sve ovisniji jedni o drugima, jer svatko treba dobra i usluge koje pružaju drugi.

Razvojem industrije nastajale su nagle i intenzivne promjene koje mogu prouzročiti poremećaje u načinu života, moralu i religioznim vjerovanjima. Durkheim je vidio opasnost od anomije koja je uzrokovala osjećaj besciljnosti i očaja zbog rušenja pravila ponašanja koja je nekad pružala religija, te je pozivao religiju da se preobrazi, a ne da propadne.

- **Karl Marx (1818.-1883.)** bio je utjecajan njemački filozof, politički ekonomist, te revolucionar, organizator Socijalističke internacionale (međunarodne udruge radnika). Glavno djelo koje je napisao u tri knjige jest Kapital I, II, III i bavi se ekonomskom problematikom. „Kapitalizmu prilazi dvoznačno: s jedne strane kapitalizam gleda

kao naprednu ekonomsku formaciju koja razara dotrajale staleške odnose feudalizma i revolucionira proizvodne snage; s druge strane, kapitalizam osuđuje kao eksploatatorski, ponižavajući za radničku klasu, kao društvo potpune alijenacije. U korijenu svega toga leži razlika u vlasničkim odnosima, koju Marx želi riješiti revolucijom“ (Šundalić, 2011:44).

Među radnicima Europe bio je naročito popularan njegov programski spis koji je nastao 1848.pod nazivom Manifest komunističke partije.

Prihvata Hegelovu dijalektiku, kao metodu po kojoj se svijet i društvo razvijaju i po kojoj se jedino mogu shvatiti, ali istodobno on odbacuje Hegelov idealizam i smatra da ne određuje svijest ono materijalno, nego obrnuto, smatra da ono materijalno određuje svijest.

- **Max Weber (1864. – 1920.)** predstavlja u sociologiji nezaobilazno ime, a neki ga nazivaju i „buržoaskim Marxom“, jer iako je bio kritičan prema kapitalizmu u njemu je vidio progres , a socijalizam je držao jako štetnim. Nizom empirijskih analiza utvrdio je neka osnovna obilježja modernih industrijskih društava, te pokušava razumjeti prirodu i uzroke društvenih promjena. Odbacuje materijalističku koncepciju povijesti, te je smatrao da su u društvenim promjenama važne ljudske motivacije i ideje, koje su u biti i pokretači promjena.

Razlikuje dvije vrste kapitalizma i to tradicionalni i moderni kapitalizam. Smatrao je da tradicionalni kapitalizam obilježava neracionalnost i stihijnost, u kojem je dobit nešto sramno, rad prokletstvo, a osvajanje i otimanje je jedini način izvora dobara. S druge strane smatrao je da moderni kapitalizam obilježava ekonomski racionalizam, gdje vladaju zakoni ponude i potražnje ,a na rad se gleda kao na spas, a dobit je cilj sam po sebi. Smatrao je da kapitalizmom ne dominira klasni sukob i razbojništvo, već razvoj znanosti i birokracije. Zagovaranjem birokratskog tipa organizacije koji počiva na racionalno-zakonskom autoritetu pojavljuje se hijerarhijska organizacija koja je zamišljena da kontrolira i rukovodi rad mnogih pojedinaca u rješavanju raznih administrativnih zadaća i organizacionih ciljeva.

Weber je u svojim radovima posebno istražio utjecaj religije, točnije protestantizma i kalvinizma , na promjenu ekonomskog ponašanja, koje je utjecalo kasnije na novi odnos prema imovini i radu nastajućeg kapitalizma.

- **Herbert Spencer (1820.-1903.)** je engleski sociolog enciklopedijskog obrazovanja koji je pod snažnim utjecajem prirodnih znanosti. „Veliki utjecaj Darwinova djela O porijeklu vrsta (1859.) kao i snažni utjecaj razvoja biologije, bili su ključni u oblikovanju Spencerove teze da se po istim zakonitima kao evolucija bioloških organizama događa i evolucija društva (tj. društvenih organizama)“ (Šundalić,2011:49).

Evoluciju društva prikazuje kao put od jednostavnih oblika društvenosti k složenim, od homogenog k heterogenom društvu, tj. on smatra da se evolucija može pratiti od primitivnih plemena do suvremenih diferenciranih društava, gdje diferencijacija ne znači nužno i napredak. Smatrao je da kao što bolesti razaraju organizam, tako pobune i neredi razaraju društvo, te da je u društvu vrlo bitna koordinacija među djelovima i specijalizacija pojedinih funkcija.

„Kao predstavnik kapitalističkoga liberalnoga shvaćanja ekonomije i politike Spencer je protivnik socijalističkih ideja koje vode u ropstvo. Država, misli Spencer, treba imati ulogu brige za pojedince da svi imaju iste uvjete za postizanje uspjeha u životu“ (Šundalić,2011:50).

- **Ferdinand Tönnies (1855.-1936.)** bio je poznati njemački sociolog i spada u velikane sociologije, a može se reći da je cijeli svoj život posvetio akademskoj karijeri i nastojanju da sociologiju konstituirao kao znanstvenu disciplinu i profesiju. Jedan je od osnivača Njemačkog sociološkog društva i njegov predsjednik od 1909. do 1933., i već u podmaklim godinama te usprkos tome što je bio konzervativac, odlučno se i žestoko suprotstavljao uspinjanju nacionalsocijalizma, braneći dignitet i distanciju znanosti od politike. Poznat je postao vrlo rano, još 1887., po knjizi „Gemeinschaft und Gesellschaft“ (Zajednica i društvo).

Prihvatajući formalističku metodologiju, smatrao je da se sociologija treba baviti ispitivanjem formi društvenog bića, a pod društvenim bićem podrazumijevao je svaki oblik svijesnog i voljnog nastojanja da se reguliraju društvene interakcije.

Smatrao je da se istraživanje kojim se sociologija bavi susreće sa tri razine postojanja društvenih entiteta i to sa razinom socijalnih odnosa, tj. interakcijama, zatim sa razinom socijalnih korporacija te sa razinom socijalnih kolektiva.

Ljudi u interakcijama stvaraju socijalne kolektive, koji svojim članovima nameću određene obveze, ali i štite njihova prava, a u takvim kolektivima pojedinci trebaju jedni druge radi stvaranja zajedničke volje. Zajednička volja je fikcija koja nam

omogućuje da razmotrimo elemente unutarnjeg normativnog poretka kojim se pojedini socijalni entitet čini cjelinom. Drugim riječima ta zajednička volja ili zajednički motiv jest upravo ono što povezuje grupe, a zajednička volja se može javiti u dva različita oblika te ona može biti ili prirodna volja u koju spadaju običaji, tradicija, prirodni porivi i emocije, ili može biti ciljna volja kojom se podrazumijeva usmjerenost na ostvarenje nekog proračunanog interesa.

Neke zajednice nastaju kao rezultat prirodne volje kao što su sekte ili klubovi obožavatelja, dok druge nastaju radi ostvarenje zajedničke koristi svojih članova kao što su kriminalna udruženja i interesne grupe. Otuda i postoje dva opća oblika društvenih bića, zajednica i društvo.

Smatra da opći razvoj društva ide od pretežno raširenih grupnih formi prema svijetu u kojemu prevladavaju društva. Prema tome nestaju zajednice zasnovane na vrijednosnoj sličnosti i uklopljenosti pojedinca u njih, a povećava se broj i značenje onih zajednica kod kojih dominira individualizam članova te odnosi međusobne kalkulacije, ugovora i razmjene.

3.4.Povijest Hrvatske sociologije

Kako bi pokazali da je zanimanje za sociologiju i u Hrvatskoj bilo značajno, te da su mnogi naši ugledni sociolozi svojim radom značajno doprinijeli njegovanju sociološke znanosti na ovim prostorima, a naročito njezinom razumijevanju i razvoju u nastavku se prikazuje Kronološki pregled hrvatske sociologije s naglaskom na povijesni razvoj Hrvatskog sociološkog društva.

- 1874. Baltazar Bogišić je putem opsežne ankete pribavio građu za Zbornik sadašnjih pravnih običaja kod Južnih Slavena (1873.), objavljen u JAZU u Zagrebu 1874. godine. Time je prvi razradio i primijenio metode neposrednog promatranja i upitnika, statističke metode, komparativnu metodu i metodu korištenja arhivskih dokumenata.
- 1888. Baltazar Bogišić postaje prvi predsjednik novoosnovanog Međunarodnog instituta za sociologiju, preteče budućeg Svjetskog društva za sociologiju.

- 1906. Ernest Miler (1866.-1928.) postaje profesor na Pravnom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta, što ga čini prvim profesorom sociologije na Zagrebačkom sveučilištu. Te je godine ujedno osnovana Katedra za kriminalne znanosti i sociologiju, prva katedra za sociologiju u tadašnjoj Austro-Ugarskoj.
- 1909. Ante Biankini, liječnik i političar, objavljuje knjigu Kriminalna sociologija, posvećenu hrvatskim iseljenicima.
- 1910. Juraj Tomičić objavljuje u izdanju Pristava trgovačko-obrtničke komore prvi uvod u sociologiju na hrvatskom jeziku naslovljen Počela sociologije.
- 1912. Vilko Anderlič objavljuje prvi udžbenik katoličke sociologije Socijologija u izdanju Biskupskog ordinarijata u Đakovu.
- 1914. U zagrebačkom Umjetničkom paviljonu u organizaciji još neregistriranog Sociološkog društva otvorena je, u suradnji s Ministarstvom javne higijene, propagandna izložba posvećena borbi protiv alkoholizma i tuberkuloze (prije toga je Ernest Miler već održao jednu izložbu o kriminalu).
- 1918. U Zagrebu je registrirano Sociološko društvo čija je uloga "njegovati socijalne nauke, proučavati socijalne i ekonomske prilike našega naroda, te na osnovi takovih proučavanja djelovati u pravcu narodno-prosvjetnom, ćudoredno-uzgojnom i socijalno-političkom"; prvi je predsjednik društva Adolf Mihalić, potpredsjednik Albert Bazala, a tajnik Juraj Andrassy. Blagajnik je Juraj Tomičić.
- 1919. Sociološko društvo u Zagrebu prvi put objavljuje Statut, te ciljeve i zadatke djelovanja, autora Alberta Bazale, u Glasniku Sociološkog društva u Zagrebu koji izlazi kao podlistak Jugoslavenske njive.
- 1919. Katedra za kriminalne znanosti i sociologiju mijenja ime u Katedra za sociologiju. Prevedena Sociologija Rudolfa Eislera, koja postaje prvim prevedenim udžbenikom sociologije u Hrvatskoj.
- 1919/20. Sociologija postaje obvezatan predmet na Pravnom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta.
- 1920. Osnovana Sociološka biblioteka.
- 1920. Naredbom bana kraljevine Hrvatske i Slavonije od 6. prosinca 1920. godine o osnivanju Kr. zemaljske socijalne škole određeno je da jedan od nastavnih predmeta bude "socijologija i praktična socijalna politika".
- 1923. Juraj Andrassy objavljuje prvi izvještaj o radu Sociološkog društva u Zagrebu u međunarodnom časopisu Revue internationale de sociologie (Ženeva). U njemu piše o

mnogim konferencijama i predavanjima održanima u organizaciji Društva i navodi da Društvo broji 160 članova.

- 1924. Ernest Miler prevodi F. H. Giddingsovu knjigu *Principles of Sociology* (New York, 1896).
- 1924/25. U organizaciji Sociološkog društva u Zagrebu predavanje drži profesor Frank Hofman sa Sveučilišta Saskatoon iz Kanade, prvi gostujući predavač Sociološkog društva.
- 1925. Sociološko društvo u Zagrebu osniva sekciju za antropologiju koja radi na kraniometrijskom mjerenju djece u osnovnim školama u Zagrebu.
- 1931. Pri Zagrebačkom sveučilištu osnovan je Studentski sociološki klub (pokrovitelj je tadašnji rektor, Albert Bazala); klub djeluje do 1933. godine kada ga vlasti zabranjuju.
- 1932. Nakon smrti Ive Pilara gasi se aktivnost Sociološkog društva radi, prema Dinku Tomašiću, političkih animoziteta i ideoloških nesuglasja među njegovim članovima.
- 1934. Registriran je Akademski filozofski klub kao stručni klub filozofske, pedagoške i psihološke grupe. Njihov osnovni cilj je popularizacija marksizma.
- 1935. Katedru za sociologiju i statistiku (kako je nazvana 1931. godine) na zagrebačkom Pravnom fakultetu preuzima Dinko Tomašić (1902.-1975.).
- 1936. Izlazi prvi svezak knjige *Kako živi narod* Rudolfa Bičanića (1905.-1968.), s rezultatima prve sociološke ankete u Hrvatskoj.
- 1937. Vera Erlich započela prvu socijalno-psihološku studiju *Porodica u transformaciji*.
- 1938. Ivan Esih, publicist i prevoditelj, piše prvi pregled hrvatskog autora posvećen nastanku i razvoju sociologije u Hrvata objavljen kao posebno izdanje Sociološke revije u nakladi Sociološkog seminara Masarykovog sveučilišta u Brnu 1938. godine pod nazivom "Vyvoj a současný stav sociologie v Charvatsku", te kao prilog pod naslovom "Razvitak sociologije kod Hrvata" u zborniku *Pedagoška Jugoslavija 1918.-1938.* /na ćirilici/ u okviru poglavlja "Razvitak sociologije u Jugoslaviji 1918. - 1938." objavljenom u Beogradu 1939. godine.
- 1941. Dinko Tomašić objavljuje članak "Sociology in Yugoslavia" u časopisu *American Journal of Sociology* s posebnim poglavljem naslovljenim "Sociology in Croatia". Navodi Antuna Radića i Milana Šufflaya kao glavne predstavnike sociologije u njenim počecima u Hrvatskoj.

- 1941. Slavoljub Dubić objavljuje knjigu Sociologija sela tiskanu u Splitu.
- 1943. Viktor Horvat u Zagrebu objavljuje prvu Sociološku bibliografiju na hrvatskom jeziku, te opsežan prikaz razvoja društvene misli u Hrvatskoj u zborniku Naša domovina.
- 1953. Nakon što se poslije Drugoga svjetskog rata nije predavala, sociologija postaje redoviti kolegij na Pravnom i Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.
- 1957. Uvod u sociologiju postaje obvezatnim predmetom za sve studente zagrebačkog Filozofskog fakulteta.
- 1959. Pri Institutu za društveno upravljanje u Zagrebu osnovano Sociološko društvo Hrvatske (prvi predsjednik Juraj Hrženjak) s pedesetak članova.
- 1963. Rudi Supek (1913.-1993.) izdvaja Katedru za sociologiju iz Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i osniva Odsjek za sociologiju, prvi u Hrvatskoj.
- 1963. Školska knjiga objavljuje Supekovu Sociologiju, prvi sociološki udžbenik za gimnazije.
- 1963. Pokrenut časopis Sociologija sela.
- 1964/65. Osniva se knjižnica Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- 1964. Osnovan Institut za sociološka istraživanja, koji ubrzo mijenja ime u Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (IDIS).
- 1964. Izlazi prvi svezak Socioloških hrestomatija (ur. R. Supek).
- 1965. Obranjen prvi doktorat pri Odsjeku za sociologiju u Zagrebu.
- 1967. Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu otvara prvi poslijediplomski studij iz sociologije u Hrvatskoj.
- 1970. Objavljena prva Bibliografija socioloških radova objavljenih u Jugoslaviji u periodu 1959.-1969. Zlatka Gašparovića.
- 1971. Izlazi prvi broj Revije za sociologiju, glasila Sociološkog društva Hrvatske.
- 1972. Osnovan Zavod za sociologiju, istraživački dio Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- 1977. Odvajanjem od Odsjeka za filozofiju nastaje Odsjek za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zadru (Sveučilište u Splitu).
- 1984. IDIS i Zavod za sociologiju provode prvo sveobuhvatno istraživanje socijalne strukture Hrvatske.

- 1984. Osnovan Centar za istraživanje migracija i narodnosti (spajanjem Centra za istraživanje migracija i Zavoda za migracije i narodnosti), koji ubrzo postaje Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu (IMIN), unutar čije multidisciplinarnosti prevladavaju sociološka istraživanja.
- 1985. Centar za istraživanje migracija i narodnosti pokreće časopis Migracijske teme: Časopis za istraživanje migracija i narodnosti (od 2001. Migracijske i etničke teme).
- 1986. Pokrenuta Biblioteka Revije za sociologiju.
- 1988. Osnovan je Klub studenata sociologije Diskrepancija (KSSD) pri Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- 1991. Sociološko društvo Hrvatske istupa iz Jugoslavenskog udruženja za sociologiju.
- 1991. Osnovan Institut za primijenjena društvena istraživanja koji 1997. mijenja naziv u Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- 1992. Sociološko društvo Hrvatske mijenja ime u Hrvatsko sociološko društvo (HSD) i, nedugo potom, postaje članicom Međunarodnog sociološkog udruženja /International Sociological Association (ISA)/.
- 1992. Zavod za sociologiju pokreće novi časopis Socijalna ekologija koji danas izdaje u suradnji sa Hrvatskim sociološkim društvom.
- 1992. Institut za primijenjena društvena istraživanja pokreće časopis Društvena istraživanja, časopis za opća društvena pitanja.
- 1994. časopis Socijalna ekologija i HSD pokreću biblioteku Razvoj i okoliš.
- 1994. Pravni fakultet u Zagrebu pokreće časopis Revija za socijalnu politiku.
- 1996. Osnovan Odsjek za sociologiju na Hrvatskim studijima Sveučilista u Zagrebu.
- 1998. Hrvatsko sociološko društvo, u suradnji s izdavačkom kućom Jesenski i Turk, počinje izdavati časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira Polemos.
- 2001. Biblioteka Revije za sociologiju mijenja ime u Sociološka biblioteka koju zajednički počinju izdavati HSD i izdavačka kuća Jesenski i Turk.
- 2001. Klub studenata sociologije Diskrepancija objavljuje prvi broj studentskog časopisa za društveno-humanističke teme Diskrepancija te inicira osnivanje Europske udruge studenata sociologije koje je 2003. godine formalno uspostavljeno kao mreža studenata sociologije i studentskih socioloških udruženja u Europi.
- 2002. Osnovan Klub studenata sociologije Anomija na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

- 2005. Hrvatsko sociološko društvo i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, u suorganizatorstvu s Međunarodnim udruženjem za sociologiju religije /International Society for the Sociology of Religion/, organiziraju 28. svjetsku konferenciju sociologa religije pod nazivom "Religion and Society: Challenging Boundaries".
- 2005. Osnovan je Odsjek za sociologiju pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu.
- 2006. Osnovana je splitska podružnica HSD-a.
- 2007. Kao institucija nositelj studija, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u suradnji s Odjelom za sociologiju Sveučilišta u Zadru, Odsjekom za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Pravnim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, Institutom za društvena istraživanja u Zagrebu, Institutom za međunarodne odnose (Zagreb) te Institutom za migracije i narodnosti (Zagreb) pokreće međusveučilišni i međuinstitucionalni Poslijediplomski doktorski studij sociologije, studij u trajanju od šest semestara zasnovan na principima bolonjskog procesa.
- 2008. Hrvatsko sociološko društvo ostvaruje članski status u ESA-i (European Sociological Association). Održana međunarodna konferencija "Sociology and Interdisciplinarity. Central and South East European Perspectives".
- 2009. Osnovana je podružnica Hrvatskoga sociološkog društva u Zadru. Također su pokrenute i Sekcija za sociologiju prostora te Sekcija za sociologiju religije.
- 2010. Osnovana Sekcija „Društvo, ekonomija, rad“.
- 2011. Pokrenute Sekcija za kvalitativne metode istraživanja i Sekcija za sociologiju obrazovanja te Sekcija „Žena i društvo“. Hrvatsko sociološko društvo postaje član BSF-a (Balkan Sociological Forum). Odjel za sociologiju Sveučilišta u Zadru u suradnji sa Sveučilištem u Teramu (Italija) pokrenut je združeni doktorski studij Sociologije regionalnog i lokalnog razvoja.
- 2012. Osnovana Sekcija za nastavu sociologije u srednjoj školi.
- 2012. Počeo je s djelovanjem Međunarodni združeni diplomski studij Kulturne sociologije, koji zajednički izvode odjeli za sociologiju Sveučilišta u Grazu, Sveučilišta u Zadru, Masarykovog sveučilišta u Brnu i Sveučilišta u Trentu. U okviru studija obavezna je mobilnost studenata/ica, a partnerska sveučilišta izdaju zajedničku diplomu.⁷

⁷ Hrvatsko sociološko društvo, <http://www.hsd.hr/web/hr/o-hsd-u/povijest-hsd-a> (15.02.2015.)

4. SOCIOLOGIJA TURIZMA

4.1. Izučavanje turizma kao društvene znanosti i veza sa sociologijom

Praktične potrebe i društveni problemi koji su nastali pojavom turizma kao masovnog fenomena izazvali su veliko zanimanje za istraživanje problema turizma sa stanovišta posebnih društvenih znanosti kao što je ekonomija, zemljopis, antropologija , povijest, a kasnije su se u ta istraživanja uključili i psihologija i sociologija.

Međusobna interakcija povijesti nastanka sociologije i mnogo kraće povijesti nastanka turizma doveli su do osebujnog položaja discipline sociologije turizma . Turizmu kao masovnom fenomenu odgovaralo je da se njime pozabavi i sociološka znanost , jer je ona kao egzaktna znanost o društvu baratala s metodama empirijskog istraživanja i statističkim analizama te logičkim provjerama valjanosti i pouzdanosti. Budući da je sociologija znanost o društvu koja se bavi izučavanjem društvenih odnosa znanstvenim metodama, a turizam je po definiciji društveni fenomen tada je logički došlo do potrebe da se sociolozi pozabave fenomenom turizma, ali i da se teoretičari turizma posluže sociološkim metodama u svojim istraživanjima.

Razmatrajući izučavanje turizma s aspekta pojedinih društvenih znanosti, naglašeno je kako je taj postupak uvjetovan složenošću podjele rada te kompleksnošću društvenih fenomena našeg vremena, ali se isto tako i činilo da je nemoguće zahvatiti bilo koji fenomen cjelovito i konstituirati odmah posebnu znanost koja će ga izučavati u svoj njegovoj složenosti.

Pionirske radove o turizmu, kao društvenom fenomenu koji se tek nazirao, napisali su velika sociološka imena prve polovine 20.stoljeća poput G. Simmela, L. Von Wiese i F. Oppenheimera .Oni su u okviru svojih originalnih socioloških teorija i socioloških sustava analizirali temeljne društvene odnose i strukture te su na taj način stvorili okvire za buduću sociološku teoriju o turizmu.

Teorijske postavke za novije sociokulturološke pristupe i teorije turizma crpile su se iz socioloških metoda E. Durkheima, A. Comtea, H. Spencera, M. Webera, T. Parsonsa , R. Mertona, a kasnije iz fenomenoloških pravaca i interakcionizma.

4.2. Najznačajnije orijentacije u sociologiji turizma i njihovi nosioci

Polazeći li od stajališta E. Cohena dolazimo do zaključka, „kako ne postoji jedna jedina sociologija turizma, već da postoji nekoliko teorijskih perspektiva turizma primjerenih različitim pristupima i orijentacijama kojima se pokušava proniknuti u sociokulturološke aspekte turizma“ (Horvat, 1999:20). Tako primjerice neki autori smatraju da sociologiju turizma treba locirati unutar nekih drugih primjenjenih disciplina poput sociologije migracije ili sociologije slobodnog vremena ili pak preferiraju da se sociologija turizma izučava prilikom izučavanja različitih dimenzija putovanja.

Georg Simmel (1858.-1918.), njemački sociolog poznat kao predstavnik formalno-funkcionalističko sociološke orijentacije, u svom eseju „Stranac“, nagovještava dva kasnije najraširenija pravca u istraživanjima turizma i to formalno-funkcionalistički i kulturno-antropološki, čime se smatra da se tada prekinulo sa klasičnom tradicijom u sociologiji i započelo sa preporodom u sociološkoj teoriji i istraživanju. On smatra kako se sociologija treba baviti „oblicima međusobnog djelovanja koji se pojavljuju u svim oblastima društvenog života te stvarno predstavljaju suštinu društva“ (Jokić, 1994:19). Simmel se analizom stranca kao kreativne ličnosti bavio posebnim oblicima prožimanja blizine i daljine, pri čemu taj koncept otvara mogućnost izgradnje kreativnih i moralnih odnosa u interakciji u kojoj niti jedna strana neće služiti drugoj strani kao sredstvo u postizanju nekog cilja. Pa tako zaključuje da ukoliko je stranac u biti samo običan putnik koji dolazi i odlazi sa potpunom ravnodušnošću prema domaćinima i njihovoj zemlji, tada takav vid interakcije ne pripada društvenim odnosima i ne znači udruživanje, jer takav stranac uopće ne doživljava zemlju domaćina niti te ljude, te sa njima ne ostvaruje nikakav odnos, pa je ta blizina i daljina u biti označavala turizam kao udaljavanje ili bijeg od svakodnevnosti.

Drugi njemački sociolog Leopold von Wiese dalje razrađuje i sustavno određuje pojmove vezane uz daljinu i blizinu, ali na način da ih promatra kao procese udruživanja i razdruživanja, pri čemu je za njega svaki društveni proces niz događaja koji povećavaju ili smanjuju razmak među ljudskim bićima, a stranac tada postaje radoznali putnik.

H.J.Knebel pokazuje 60-tih godina 20.stoljeća da nestaje stranac, kojeg je von Wiese opisao kao radoznalog putnika, jer ga potiskuju dva druga tipa i to agresivni putnik koji dolazi kao osvajač, ali još više ravnodušni putnik koji ne ostvaruje nikakav istinski odnos s domaćinom i koji zapravo zbiljski nije nazočan. On je cilj pretvorio u sredstvo, i ne zanimaju ga odnosi sa

domaćinom, ne želi upoznati prirodu domaćina i niti ga privlači nepoznato. Time je u biti opisan taj tip modernog turista koji dolazi u doticaj samo sa članovima svoje grupe sa kojom putuje, jer dodire s domaćinima ostvaruje samo preko turističke agencije.

Baveći se analizom raspada tradicionalnih zajednica predindustrijskog društva pri ulasku u industrijsko društvo, on ističe da ponašanje pojedinca i grupe determiniraju moderne institucije, a sve institucije prema njegovom razmišljanju nisu ništa drugo no proizvođači turističkih uloga. Turist, je prema tome, samo nositelj uloge koju igra u svakidašnjem životu, a na putovanju on preuzima ulogu „totalnog turista“ i bez obzira na društveni sloj kojem pripada, ponaša se prema određenim institucionalnim obrascima i pravilima. Tu jasno možemo vidjeti promjene u tipovima turizma koje se temelje na ponašanju turista koji se u početku od radoznalog putnika koji je bio zainteresiran za intenzivnim međuljudskim druženjima pretvorio u bezličnog putnika .

Praktički se početkom 60-tih godina 20.stoljeća, počevši sa Knebelom, pojavljuju dva različita pristupa u sociokulturnim istraživanjima turizma. Jedna je teorija koja opisuje turista kao kulturnog slijepca, za čije je tumačenje zaslužan D. Boorstin (1964.), koja spada u kritički smjer koji je kasnije proširen i teorijama konflikta, a druga je teorija prema J. Fosteru (1964.), koja se okreće empirijskim istraživanjima te dokumentira turističke fenomene empirijskim materijalom.

No, ipak za razvoj sociologije turizma značajnije su 70-te godine 20.stoljeća, za koje smatramo da su na neki način i prijelomne. Naime, tada se javljaju radovi Turnera i Asha (1975.) „Zlatne horde“ koje svojim kritičkim i negativnim stavom dovode u pitanje institucionalne strukture turizma, zatim djelo McCannella (1973.-1976.) „The Tourist“ kojim je pokušana strukturalna analiza suvremenosti u kojoj turističke atrakcije predstavljaju „tipologiju strukture koja omogućuje neposredan pristup modernoj povijesti, prihvaćajući vanjski pristup tzv.etic-pristup i potiskujući unutarnji pristup tzv.emic-pristup, kojim se kritički i negativistički analizirao utjecaj turizma na kulturu zemlje domaćina. 1979.godine E. Cohen u članku koji je objavljen u Annals of Tourism Research, ističe da je turist u McCannellovoj viziji : „ hodočasnik modernih vremena, njegov put je put atrakcijama ili središnjim vrijednostima ljudske kulture, koje predstavljaju društvo u dirkemovskom smislu“(Horvat,1999:22).

4.3. Određenje predmeta sociologije turizma

Svaka posebna sociološka disciplina trebala bi svladati razne teorijske i metodološke teškoće koje se susreću na putu svog postanka. Najvažniji teorijski problem za jednu sociološku disciplinu je određenje područja njezinog istraživanja.

Stoga je nužno definirati fenomen turizma integriran u sklopu drugih društvenih pojava, kao i odrediti pojave koje treba sadržavati sociologija turizma, na osnovu toga što se fenomenom turizma bave, s određenog aspekta, razne znanstvene discipline poput ekonomije, sociologije, geografije i ekologije. Prilikom prikazivanja nastanka i razvoja sociologije turizma, vrlo je važno ukazati na sociološki pristup proučavanja turizma.

Prilikom razvoja posebnih socioloških disciplina javlja se kod sociologa velika bojazan i otpor, kao reakcija na građansku sociologiju i na njezin način istraživanja i stvaranja posebnih sociologija. Naime, poznato je da se razne pojave empirijski proučavaju, a da neke od njih niti nisu bitne za društvo, ali sa proučavanjem ovih nebitnih pojava razvijaju se posebne sociologije o ovim pojavama. Na taj način imamo mnoštvo posebnih socioloških disciplina. Sasvim je sigurno da se za svaku pojavu ne može i ne bi trebala razvijati posebna znanost, ali treba imati u vidu činjenicu da kada jedna pojava postane „masovna u društvu“ i počinje zauzimati značajnu ulogu, tada započinje detaljnije proučavanje i istraživanje, što istovremeno iziskuje i razvoj novih metoda, pojmova i tehnika kojima će se to istraživanje sprovesti.

Na taj se način, za turizam kao masovnu pojavu prikupljaju činjenice i empirijski se istražuju razni vidovi njegovog djelovanja. No to se ne provodi nasumice, već po točno određenim pravilima i protokolu, koji je unaprijed razvijen i dokazan u sklopu neke od teorija, a zatim se prikupljeni podaci klasificiraju i sređuju. Na taj način, razvijaju se i kategorije i pojmovi koji izražavaju određene grupe činjenica, a koje predstavljaju osnovu za razvoj posebne sociološke discipline. To pruža mogućnost da se razvije posebna disciplina – sociologija turizma.

4.3.1. Definicija predmeta sociologije turizma L.F.Fustera

Sociologija turizma bavi se proučavanjem turizma kao izrazite društvene pojave. Svakako da je ova odredba predmeta sociologije turizma previše široka, te je potrebno detaljnije specificirati i konkretnije izraziti predmet ove relativno mlade sociološke discipline.

Luis Fernandez Fuster je u svom djelu „Sociologie et psychologie du tourisme“ objasnio i definirao područja kojima bi se trebala baviti sociologija turizma na način da je najprije pojasnio područje proučavanja psihologije turizma, a zatim je definirao predmet proučavanja sociologije turizma. Baveći se detaljnijim proučavanjem područja psihologije turizma, dolazi do spoznaja da psihologija turizma teži otkrivanju smjernica koje potiču motivaciju na putovanja i odmor, ljubav prema mjestima koja se izabiru, te otkriva kada, zašto i kako. Može se reći da je to više orijentacija prema individualnom turistu, jer joj je težište na čimbenicima koji djeluju na turističke tokove i primjenu psihologije propagande.

Kao aktualni društveni fenomen, turizam je definiran slijedećim okolnostima: slobodnim vremenom, dohotkom, transportom, mentalitetom i sl. L.F.Fuster smatra da se sociologija primjenjena na turizam trebala zvati sociologija turizma, kao posebna grana sociologije.

Jedan od prvih, koji se počeo koristiti pojmom sociologije turizma je Ramaker, direktor Nizozemskog instituta za transport i podpredsjednik Nizozemske udruge za turizam. Prema njemu, sociologija turizma interpretira turistička ponašanja ovisno o starosti, nacionalnosti, kulturnoj i intelektualnoj razini, društvenoj sredini, klimi, vjerskoj opredjeljenosti itd.

Ramekerovo poimanje turizma izučavajući turistička ponašanja u odnosu na razna socio-demografska obilježja predstavlja neku specifičnost turističkog fenomena.

L.F. Fuster uzima Ramakera kao prethodnika i prvog određivača predmeta sociologije turizma. Polazivši od njegovih shvaćanja, donekle proširuje predmet sociologije turizma, i smatra da bi sociologija turizma trebala podjednako tretirati i druge aspekte turizma. Ponajprije su to odnosi i pojave koje se rađaju i nastaju između turista i domaćina, uključujući seriju ponašanja koja se reflektira kroz „turističku akulturaciju“, koja omogućuje turistu da pređe na razinu individualnih ponašanja u receptivnoj zemlji.

L.F. Fuster vršivši prijelaze sa individualnog i posebnog na univerzalno, tj. stvara veoma značajne društvene promjene, budući da od psihologije turizma prelazi na sociologiju turizma.

Njegova isticanja da su posjetitelji suprotstavljani posjećenima- putnici su suprotstavljani domaćinima, potražnja ponudi- predstavlja veoma značajnu konstataciju koja se manifestira između reseptivne i emitivne zemlje.

L.F. Fuster teži, da svestranije zahvati turističke odnose i da pruži jednu relativno odgovarajuću sliku predmeta sociologije turizma. Od velikoga je značaja činjenica da je pojmove putnika i primaoca potrebno uvrstiti u sociologiju turizma, jer ukazuje na širinu turističkog fenomena. Polazeći od izvjesnih suprotnosti između mase putnika i primaoca, te između ponude i potražnje, istaknuto je da se takva sociološka spoznaja može svesti na norme koje djeluju da bi se došlo na izvore turističkih tokova, što je važno za sociologiju. Izvodeći napredak sociologije iz psihologije, sociologija obrađuje spoznaje i teži njihovom korištenju, kako bi se došlo do izvora turističkih tokova, odnosno kontrolirajući norme i ponašanje pojedinca.

Fusterova odredba sociologije turizma oslanja se na individualna i posebna ponašanja, tj. ima psihologistički karakter, a u težnji da ispituje turističke tokove, pozitivna i negativna ponašanja turista, zapostavlja druge brojne aspekte turizma. To njegovo shvaćanje uloge sociologije turizma, nailazi na brojne kritike, jer je to pristup koji teži isključivanju naučnih promatranja turističke mase i sve se više približava pojmu „mravinjaka u ludilu“ (Todorović, 1982:4).

4.3.2. Definicija predmeta sociologije turizma M.F. Lanfant

M.F. Lanfant se nije posebno bavila određivanjem predmeta sociologije turizma, ali je u okviru brojnih analiza i razmatranja raznih istraživanja turizma ukazala na izvjesne aspekte sociologije turizma i na ključna pitanja kojima bi te trebala baviti sociologija turizma. Usporednim analizama međunarodnih istraživanja, došla je do spoznaje da su za proučavanje turizma važne dvije vrste činjenica od kojih je jedna znanstveno mišljenje, a druga su ekonomske činjenice. Ona smatra da se u sociološkim istraživanjima u turizmu, turizmu mora prići kao posebnom zanimanju u okvirima širih kategorija, i to zanimanju o slobodnom

vremenu i dokolici. Prema tome, individualni izbor potčinjen je predstavama dokolice poput želje za bijegom, traženje zadovoljstva i sl.

Prema njenom shvaćanju sociologija bi se u odnosu na ekonomiju trebala baviti neekonomskim problemima, te bi se ona trebala baviti istraživanjem pozitivnih i negativnih djelovanja turizma, turističkih djelovanja koja dovode do novih društvenih elemenata, te integracijama kao turističkim proizvodom. Sociologa vidi kao neku vrstu terapeuta, koji bi trebao analizirati iskustva populacije koja je bila na odmoru kako bi se podigao postotak odlaska na odmor u okviru politike demokratizacije slobodnog vremena. Istodobno potrebno je spoznati društveno i kulturno djelovanje turizma kako bi iste integrirao u politiku razvoja. Budući da je turizam totalni društveni fenomen, on je u isto vrijeme i globalan i višedimenzionalan, te je da bi se shvatili problemi koji nastaju na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, potrebno je te probleme dovesti u vezu i analizirati ih na međunarodnoj razini.

4.3.3. Definicija predmeta sociologije turizma K.Przeclawskog

K. Przeclawski definira turizam kao dodire različitih kultura, te na osnovu toga zaključuje da je sociologija turizma grana sociologije kulture, jer ona izučava društvene uzroke i posljedice razvoja turizma kao i njegovu obrazovnu i kulturnu funkciju.

Turizam se, posmatran kao proces interkulturalnog kontakta, može rastaviti na pet osnovnih elemenata i to na turiste, kulturu receptivnih društava, turističke kontakte, društveno kulturnu modifikaciju i edukativne posljedice za turiste.

Turistički susret može se prikazati kao interakcija slijedećih varijabli koje činu njegov sastavni dio i to :

- Nezavisne varijable koja se sastoji od receptivne zemlje koja ovisi o tipu kulture, prijemu , te stavu stanovništva i emitivne zemlje koja ovisi o tipu kulture, tipu turista i motivu putovanja.
- Posredne varijable koja ovisi o tipu kontakta, tipu turizma i tipu susreta.

- Zavisne varijable koje se sastoje od društvenih i kulturnih promjena u receptivnim zemljama na koje utječu stavovi, institucije i lokalne kulture te od promjena u osobnosti turista na što utječe saznanje, društvene relacije, emocionalni život i stvaralački stav.

Ovakav prikaz turističkog susreta, u biti, predstavlja definiciju pojma turizma kao susreta kulture kojim se bavi sociologija turizma kao grana sociologije kulture. Przeclavski, zaokupiran kulturološkim elementima turizma, posebnu pozornost posvećuje istraživanju promjena vrijednosti u turizmu, a najveće vrijednosti su prema njegovom mišljenju sloboda, istina dobro i ljepota. Čovjek i društvo moraju biti slobodni kako bi saznali istinu, moraju težiti za dobrim i ljepotom, i moraju stvarati.

Susreti sa prirodom, umjetničkim djelima i napose susreti sa drugim ljudima stvaraju priliku za razvoj pojedinaca i međuljudskih odnosa. Turista obogaćuje kulturu posjećene zemlje i njezine lokalitete, ali on istodobno favorizira i površna, djelomična saznanja o toj zemlji te može utjecati na razvoj negativnih stavova i ponašanja poput alkohola, droge i prostitucije.

4.3.4. Definicija predmeta sociologije turizma E.K. Scheucha

E.K.Scheuch smatra da posebne pojave kojim se bavi sociologija turizma nastaju tek putem godišnjih odmora i putovanja, koje on doživljava kao neku vrstu dvostrukog oslobođenja i to oslobođenja od rada u obliku godišnjeg odmora i oslobođenje kao prolazno izdvajanje iz normalnih socijalnih odnosa uslijed promjene mjesta.

Na temelju ovakve definicije sociologije turizma uočavaju se tri osnovna čimbenika sociologije turizma i to slobodno vrijeme, promjena mjesta i izdvajanje iz normalnih socijalnih odnosa.

Iz čimbenika slobodno vrijeme izdvaja se samo dio i to onaj koji se odnosi na godišnji odmor iz jednostavnog i logičkog zaključka jer samo taj dio slobodnog vremena omogućuje relativno duža putovanja. No proširenjem čimbenika slobodnog vremena za turistička putovanja, naročito za kraća i vikend putovanja, svakako bi se moglo obuhvatiti i dvodnevno slobodno

vrijeme poput primjerice slobodno vrijeme subote i nedjelje, koje je od presudnog značaja za lokalni i regionalni turizam.

Promjenu mjesta objašnjava kao oslobođenje prolaznog karaktera iz normalnih socijalnih odnosa, tj. iz trećeg čimbenika.

Ukratko, pregledom ovih triju čimbenika, zaključuje se da oslobođenje od rada, i od normalnih socijalnih odnosa, iako je prolaznog karaktera, traje kratko vrijeme, i to za vrijeme godišnjih odmora ili za vrijeme dvodnevnog slobodnog vremena u tjednu, uslijed kojega se čovjek promjenom mjesta oporavi i rasonodi. Time se pronalazi poveznica između čimbenika oslobađanja od socijalnih odnosa i promjene mjesta, jer čovjek samo promjenom mjesta mijenja socijalnu sredinu, odnosno ulazi u nove socijalne odnose, dok za rasonodu i oporavak pronalazimo poveznicu u promjeni mjesta.

Sociološki interes ispitivanja fenomena turizma usmjeren je na ispitivanje odnosa na relaciji pojedinac - društvene grupe - društvena sredina, koje zbog specifičnosti turizma promatramo na dva načina i to:

- pojedinac - društvene grupe i izvorno društvena sredina, gdje promatramo sredinu u kojoj pojedinac boravi i radi i
- pojedinac- društvene grupe i nova društvena sredina, gdje promatramo sredinu u kojoj pojedinac boravi kraće vrijeme uslijed promjene mjesta.

Ovaj drugi način je vrlo važan i značajan za sociologiju turizma, ali je nedovoljno istražen, jer su se dosadašnja istraživanja pretežno bavila odnosima između jedne i druge sredine, brojkama koliko je ljudi napustilo izvornu sredinu i došlo u novu, ali se malo istraživalo o tome što se tada zbiva u novoj sredini te kakva su turistička kretanja bilo kolektivnog bilo individualnog karaktera.

4.3.5. Uže i šire definicije predmeta sociologije turizma

„Određenje predmeta sociologije turizma koje su dali L.F.Fuster, M.F.Lanfant, K.Przeclawski i E.K.Scheuch pružile su orijentacijski putokaz za određivanje sociologije turizma i ocrtavanje njenog područja istraživanja“ (Todorović, 1982:9).

Na osnovu dosadašnjih saznanja o sociologiji turizma, te na osnovu razvoja samog fenomena turizma, a time i naših saznanja o njima dolazimo do spoznaje o dvije različite definicije predmeta sociologije turizma i to uže i šire definicije.

Uža definicija predmeta sociologije turizma je elementarnog karaktera, i ona obuhvaća one komponente koje izravno osvjetljavaju turistički fenomen, dok šira definicija predmeta sociologije turizma obuhvaća one pojave koje su usko povezane sa turističkim fenomenom, odnosno njegov su sastavni dio.

Prema užoj definiciji sociologija turizma kao predmet proučavanja ima turističku masu, odnosno društvene grupe koje koriste dio svog slobodnog vremena, u okviru godišnjeg odmora, dvodnevno slobodno vrijeme u tjednu ili pak samo dnevno slobodno vrijeme, da bi putem putovanja vršili promjenu mjesta radi oporavka, razonode i zadovoljavanja svojih kulturno-umjetničkih potreba.

Ukoliko preciznije proučimo ovu definiciju vidimo da se ona sastoji od turističke mase, određenog dijela slobodnog vremena, promjene sredine te oporavka, razonode i kulturno-umjetničkih potreba.

No, budući da je svaka definicija ograničenog karaktera, tako ni ova naša definicija ne može obuhvatiti čitavo bogatstvo dijelova od kojih se turizam, kao fenomen, sastoji.

Dr. B. Jurić je ukazao da u sociologiji turizma postoje makrosociološki i mikrosociološki elementi koji u svom spektru djelovanja obuhvaćaju slijedeća pitanja:⁸

- Turizam i rekreacija (međuodnos).
- Objektivni pokretački čimbenici turizma (radna i životna sredina, slobodno vrijeme i sl.).
- Subjektivni pokretački faktori turizma (moda i oponašanje, prestiž, snobizam i dr.).
- Recipročni odnosi turizma i sporta.
- Utjecaj turizma na socijalni preobražaj turističkih mjesta i regija.
- Socijalni turizam i socijalna politik u vezi s turizmom.
- Utvrđivanje i kvantifikacija eventualnih negativnih pojava u vezi s turizmom (ekspanzivni, agresivni i destruktivni oblici turizma, odnosno turističkog prometa).
- Socio-psihološki aspekti djelovanja turističke propagande.

⁸ Todorović A.: „Sociologija turizma“, IRO Privredna štampa, Beograd, 1982, str.9.

- Turizam i odnosi s javnošću.
- Tzv. „turistička futurologija“ (tj. utvrđivanje budućeg razvoja socijalnih čimbenika-determinanti perspektivnog turističkog rasta).

Ovakvo definiranje sociologije turizma koje je širokog obima i više je deskriptivnog karaktera spada svakako u šire definicije predmeta sociologije turizma, jer nabraja brojne aspekte kojima se ova disciplina bavi.

Kako bismo dobili jednu širu definiciju predmeta sociologije turizma koja je u svezi sa pojavama koje su vezane za turizam važno je uočiti činjenicu da se okviru istraživanja turizma susrećemo sa tri vrste masovnih pojava i to :

- Turističku masu
- Turističke agencije, razne ugostiteljske ,rekreacijske i druge subjekte koji zapošljavaju veliki broj radnika i službenika
- Dio stanovništva u turističkim mjestima koji živi od turizma (privatni iznajmljivači i sl.).

Budući da govorimo o pojmu masovan ili masovno, u što nesumljivo spadaju mase ljudi bilo na strani turističkih grupa bilo na strani stanovništva koje se bavi pružanjem turističkih usluga, valja nam odrediti novu definiciju sociologije turizma, koja će upravo zbog tog pojma masovno obuhvatiti cjelokupan fenomen turizma.

Vrlo je važno istaknuti da uža definicija pojma turizma cilja na turizam i na posljedice koje on uvjetuje na planu oporavka, razonode i zadovoljavanja kulturno-umjetničkih potreba. U njoj su obuhvaćeni su odnosi između turizma i pozitivnih posljedica koje on donosi u odnosu na turiste.

Proširimo li ovakvu užu definiciju na način da definicijom obuhvatimo i odnose koji se javljaju između turizma i drugih društvenih pojava, poput turističkih i ugostiteljskih organizacija te receptivnog stanovništva, upravo smo tada definirali turizam širom definicijom. Ovi se navedeni elementi nalaze u međudjelovanju i svaki od njih pojedinačno i zajedničkim djelovanjem vrši utjecaj na globalno društvo.

Sva tri fenomena, turističke mase, turistička poduzeća i receptivno stanovništvo nalaze se u interakciji, no i sva tri elementa zajedno čine turistički fenomen koji se isto tako nalazi u

interakciji sa globalnim društvom. Budući da razvoj suvremenog društva podrazumijeva porast životnog standarda koji uzrokuje porast broja turista, on isto tako uzrokuje porast turističkih i ugostiteljskih organizacija te receptivnog dijela stanovništva koji živi od usluga koje pruža turistima.

Turistički fenomen koji je sastavljen od tri osnovna elementa, turističke mase, turističkih i ugostiteljskih organizacija te receptivnog stanovništva, djeluje povratnom vezom na strukturu globalnog društva na način da se u društvenim odnosima javljaju mnoge promjene koje su uvjetovane snažnim djeovanjem turizma. Te se promjene manifestiraju na način da se u mjestima koje primaju turiste mijenja struktura stanovništva, raste broj zanimanja u turizmu, raste brojnost osoblja u ugostiteljskim i turističkim objektima te se povećava broj receptivnog stanovništva koji živi od usluga koje pruža turistima.

Na međunarodnoj razini turistički fenomen se reflektira kroz porast broja turistički grupa iz emitivnih zemalja, zatim raste broj zaposlenih u ugostiteljstvu i turističkim organizacijama, te se povećava i broj receptivnog stanovništva u zemljama koje primaju turiste.

Sociologija turizma, ipak, najviše pozornosti posvećuje turističkoj masi, a u sklopu te turističke mase naročito se obrađuju čimbenici koji definiraju užu definiciju sociologije turizma poput turističke mase, turističke grupe, slobodno vrijeme, promjena sredine, oporavak, razonoda i sl.

Poznato je da se turistička putovanja vrše pojedinačno i grupno, te da pojedinci koji su uključeni u takva putovanja, bilo pojedinačno ili u grupi, čine turističku masu, pa je stoga vrlo važno se u okviru sociologije turizma konkretno definira i objasni pojam mase i pojam turističke mase. Za sociologiju turizma su od velikog značaja turističke grupe od 15 do 40 ljudi koji idu kolektivno i organizirano na turistička putovanja putem turističkih agencija, jer se unutar njih istražuje problem psiholoških odnosa. Upravo to znači da u pojam društvene grupe uključujemo pojam turističke mase, kao širu kategoriju, tako i turističke grupe koje se kolektivno nalaze na putovanju, kao užu kategoriju. No, budući da se sociologija turizma susreće sa oblicima društvenih grupa koje nisu toliko značajne za turizam, kao što su klase, slojevi, profesije ili nacije, ipak u pojam društvene grupe moramo i njih uključiti, iz prosto jednostavnog razloga što moramo znati u kojem nam se obimu pojavljuju razne klase, slojevi, profesije ili pak nacije u sklopu turističke mase.

4.4. Turizam i funkcionalistička orijentacija

Velike su sociološke teorije evolucionističke (teorija opće evolucije) čiji su zastupnici, spomenuti autori s početka 20. stoljeća, imali osnovnu istraživačku zadaću izvršiti analizu prvobitnih jednostavnih društvenih struktura, prema njihovom tumačenju homogenih oblika kao što je to bilo primjerice primitivno pleme, pa prema sve složenijim društvenim oblicima s heterogenim i diferenciranim socijalnim strukturama, što je karakteristika suvremenog društva. Među istima naročito možemo istaknuti C. Darwina sa svojim djelom „O porijeklu vrsta“ iz 1859. godine i biologiste, zbog snažnog razvoja biologije u ono vrijeme. Mnogi su upravo taj razvoj od jednostavnih i homogenih struktura društva prema složenim i heterogenim strukturama promatrali kao eroziju autentičnih društvenih vrijednosti, a takvo stajalište prema promjeni sustava vrijednosti, te ponašanja i stajališta od pojedinaca do društvenih zajednica, za što su uzrok vidjeli najprije u industrijskom razvoju te kasnije i u razvoju turizma kao društvenog fenomena, obilježilo je sociokulturološko istraživanje turizma u kasnijem razdoblju.

Jedan od velikih teoretičara čije su teorije inspiracija mnogim kasnijim sociološkim pravcima i orijentacijama je je Emile Durkheim (1858.-1917.) evolucionist i tvorac teorije društvenog razvoja na temelju različitih oblika društvene kohezije. Njegova pozornost na nematerijalno, naročito njegova tvrdnja o pojmu kolektivne svijesti u kojoj je uočio snagu koja društvo drži na okupu i gdje tvrdi da je društvo iznad pojedinca, postala je najzanimljivijom, ali kasnije i najspornijom točkom kasnijih teorijskih razmatranja. U okviru funkcionalističkog sociološkog stajališta, njegovo poimanje pojma religije, koja „je porodila sve što je u društvu bitno“ (Šundalić, 2011:43) i koju poziva da se preobrazi, a ne da propadne, smatra se jednom od najutjecajnijih teorija. Upravo su te kategorije svetog i svjetovnog, kao i stav o religiji gdje vjerovanje ujedno znači i obožavanje društva, postale inspiracijom u u neodirkemovskim teorijama u sociokulturološkim istraživanjima turizma, jer je turizam prema tim stajalištima oblik suvremenog hodočašća (obožavanje društva) na putu prema duhovnim temeljima vlastite kulture i civilizacije.

Daljnji najutjecajniji autor funkcionalizma je američki akademski sociolog Talcot Parsons (1902.-1979.) koji sa svojim novim teorijskim pristupom snažno zastupa strukturalni funkcionalizam. Prema strukturalnom funkcionalizmu društvo se proučava kao sustav sastavljen od mnoštva podsustava koji se nalaze u mnogim međuodnosima, no svi djelovi

sustava kao i čitav sustav se nalaze u ravnoteži. Budući je cilj zadržavanje ravnoteže, za postizanje te ravnoteže ukoliko se desi promjena u jednom dijelu sustava ona izaziva promjenu i u drugim djelovima sustava.

Za očuvanje društvenog poretka najbitnijim drži konsenzus oko zajedničkih društvenih vrijednosti. Društvo se sastoji od kombinacije uloga koje strukturiraju norme pomoću kojih je djelovanje i ponašanje ljudi standardizirano, a da bi se društvo kao sustav održalo mora zadovoljiti nekoliko preduvjeta koji su prilagođavanje, postizanje cilja, integracija i održavanje obrazaca. Prema Parsonovom viđenju evolucija društva imala je tri faze koje se izmjenjuju i to primitivnu, prijelaznu i modernu fazu, a u fazama društvenog razvoja nije do kraja isključio ulogu individualnih aktera, ali je ipak sve podredio odnosu struktura i funkcija.

Autor koji je funkcionalizam, odnosno posebno funkcionalnu analizu, kritički usavršio i koji je svoj doprinos dao analizi pojedinih dijelova društvenog sustava koji ne moraju uvijek ovisiti o cjelini, već mogu posjedovati i veliki stupanj „funkcionalne autonomije“ jest Robert Merton (1968.). On tumači da promjene u jednom dijelu sustava (društva) ne moraju odmah izazvati i promjene u ostalim djelovima sustava i zagovara tvrdnju da uopće svaki dio društvenog sustava ne mora biti funkcionalan u odnosu na cjelinu, već da može biti i nefunkcionalan.

„Tako se moguće uvijek zapitati jesu li vrijednosne promjene u turistički recipijentnim zemljama doista posljedica interakcije turista i domaćina ili se pak radi o nekim drugim čimbenicima koji interferiraju u procesu te ih treba posebno analizirati“ (Horvat, 1999:15)?

Funkcionalističke teorije o ljudskom djelovanju isključivo kao posljedice i reakcije na poticaj društvenog sustava i njegovih normi, prikazivanje čovjeka kao automata kojega sustav usmjerava, kontrolira i programira, teološko objašnjenje postojanja dijelova sustava te tumačenje po kojem se učinci dijelova sustava tumače kao njegovi uzroci naišlo je na brojne kritike i neodobravanja te je poslužilo kao plodonosno područje i podloga za detaljne analize mnogim kritičarima funkcionalizma, koji su sa više ili manje uspjeha ukazivali kako je konsenzus i postojanje zajedničkog sustava vrijednosti tek pretpostavka koju treba istražiti, a ne gotova činjenica. Oni su ukazivali da je stabilnost društva možda posljedica postojanja različitih sustava vrijednosti, a ne kako se prije smatralo zajedničkog sustava vrijednosti.

Vrlo bliska teorija funkcionalizmu, koja za predmet analize uzima dijelove cjeline i stavlja ih u interakciju prema cjelini jest strukturalizam, čiji istraživači zastupaju stajalište „ da je cjelina više nego zbir svojih djelova, to jest da se cjelina ne može svesti ili reducirati na sastavne dijelove, a da se pri tome ne izgubi nešto što pripada samo njoj, što je na neki način kvaliteta cjeline (gestaltqualitat – kvaliteta oblika ili forme)“ (Supek,1983:194).

Tu se pojavljuju pojmovi struktura (strukturalno svojstvo) i grupa (društveni agregat), a u strukturalnoj analizi pojam struktura označuje zbir utvrđenih veza među sastavnim dijelovima jednog društvenog agregata.

Utjecaj što ga neki društveni agregat vrši na ponašanje pojedinaca, od kojih je sastavljen može se proučavati polazeći od teorije strukturalnih elemenata, koju je polazeći od Durkheimovih analiza zagovarao i detaljno obradio P. Blau 1960.godine u svom djelu Strukturalni efekti.

Pojavio se pojam strukturalnog efekta kojeg određuju norme i vrednote tj. standardi, a do njega se dolazi analizom dviju zavisnih varijabli i distribucije frekvencija nekog obilježja, te se nakon sprovedene takve analize, koju zagovara P. Blau, došlo do stava da „povećana frekvencija komunikacija u jednoj radnoj grupi povećava učinak svakog člana, bez obzira na frekvenciju s kojom svaki pojedini komunicira“ (Supek,1983:196).

No, novije verzije strukturalizma polaze od dinamičnosti struktura koje su „permanentan proces“ stalnog pokreta destrukcije i restrukturacije, i oslobođene su apstraktne ideje društvene strukture, čime se otvara prostor pristupima koji uvažavaju realni život ljudi koji žive i djeluju u konkretnim sredinama. Premda se ističe kako je društvena struktura u isto vrijeme i tvorac i proizvod kulturnih aktivnosti, naglašavanje cirkulacije samih članova i njihove migracije koje se uzimaju kao izvor varijacije struktura, otvorila je prostor fenomenološkom stajalištu u sociologiji.

Novija varijanta strukturalizma, nastala iz strukturalne lingvistike na području antropologije, putem radova Levi-Straussa iz 1970.godine, naglašava ideju „duboke strukture“ kao metode za otkrivanje fundamentalnih svojstava svih ljudskih društava i njihova odnosa s fundamentalnim karakteristikama ljudskog duha, te se na taj način pronalaze psihološke konstante za koje se može pretpostaviti da čine osnovu svakog sociološkog objašnjenja. Njegovo strukturalističko shvaćanje bilo je stava da „ je objektivna struktura samog predmeta kao data adekvatna našoj spoznaji, jer je sama struktura predmeta posljedica djelovanja onih kategorija koje su sadržane u subjektu, shvaćenom kao kolektivnom i nesvjesnom subjektu, to

jest jedna vrsta transcendentalne spoznaje u Kantovom smislu, bez transcidentalnog predmeta, to jest bez predmeta za sebe, i to jednostavno zato što je društvena struktura posljedica stvaralačkog čina samih ljudi, samih subjekata, pa dosljedno nosi osobine ljudskoga duha. Spoznaja je u ovom slučaju otkrivanje onoga što je već duh apriorno unio u sam predmet, otkrivanje u smislu više fenomenološkom kao neko zrenje suštine, a ne proizvoljna konstrukcija predmeta koji se može mijenjati od jedne situacije do druge. Spoznaja je definitivna, kao i u prirodnim znanostima, a ne relativna i podložna promjeni spoznajne perspektive“ (Supek,1983:41).

Nakon 60.tih godina 20.stoljeća strukturalizam postaje općom teorijom značenja te se primjenjuje u gotovo svim poljima društvenih znanosti, jer su sve pojave, pa tako i turizam, determinirane određenim strukturama koje su preegzistentne te u njihov svijet svakako treba ući i obraditi ga, što u biti nije nimalo laka zadaća, jer strukture postoje same po sebi neovisno o našem iskustvu, a uzročnosti su prekrivene vanjstinom i fenomenalnošću i nisu transparentne.

4.5.Fenomenološka orijentacija u sociologiji

Fenomenologija strogo razlikuje prirodne od društvenih disciplina te karaktere prirodnih i društvenih činjenica. Ona nastupa kao suprotnost pozitivizmu funkcionalista, biheviorista (znanost o ljudskom ponašanju) i strukturalista u čijim teorijama nema socijalnog subjekta ili je sveden samo na pasivno reagiranje. Začetnik te orijentacije je M. Weber sa svojom sociologijom razumijevanja, u kojoj je smatrao da je zadaća sociologa da razumiju, shvate motive i smisao djelovanja pojedinca na temelju razlike pojmova između smislenog društvenog djelovanja i običnog ponašanja, što je dalje proširio A.Schütz koji je sociologiju definirao kao „znanost o ljudskom djelovanju – akciji“.

Na temelju shvaćanja da u interakciji s drugima čovjek stvara vlastita značenja i konstruira vlastitu zbilju te na taj način upravlja svojim djelovanjem, razvio se interakcionizam, koji se predstavlja kao izrazito američka struja u sociologiji i koji se bavi unutrašnjim ili fenomenološkim aspektima ljudskog ponašanja, a njegovi najpoznatiji zagovornici jesu G.Herbert Mead, Herbert Blumer i Fred Davis.

Unutar interakcionalizma, kao orijentacija javlja se simbolički interakcionalizam, koji polazi od stajališta da ljudska bića uzajamno djeluju simbolima koji nameću značenja predmetima i događajima. Prema njima čovjek sam konstruira svijet značenja simbolima te u interakciji svaka osoba mora interpretirati značenja i namjere drugih, te taj isti čovjek preuzima uloge drugih definirajući vlastitu situaciju i razvijajući svijest o sebi, zavisno od stajališta i očekivanja okoline. Dakle čovjek aktivno stvara društvo, no istovremeno se i daje od društva oblikovati.

„Interakcionalizam, na primjer, u definiranju određenih društvenih kategorija ili procesa polazi od pojedinaca, njihove svijesti i volje, njihova svijesnog predočavanja nekog cilja koji žele ostvariti, pa je razumijevanje ljudskog htijenja i namjera polazna točka analize“ (Supek, 1983:161). Interakcionisti smatraju kako istraživač mora jako dobro poznavati područje života kojeg izučava, te da praktički mora u njega „zaroniti“, kako bi na taj način iznutra upoznali učesnika i najbolje razumjeli proces interpretacije kojim učesnici konstruiraju svoju akciju, što se jako razlikuje od pozitivista, koji podatke samo ubacuju u unaprijed definirane kategorije. To iziskuje korištenje kvalitativnih tehnika istraživanja kao što je promatranje i intervju, iziskuje oprezno i disciplinirano istraživanje, no od istraživača se očekuje vrlo kreativno i fleksibilno istraživanje sa stalnom sviješću da provjeravaju i mijenjaju vlastite predodžbe o istraživanom predmetu. Usredotočenje na iteracije malih razmjera, primjenjujući tehniku istraživanja „licem u lice“, bez obzira na njihov društveni ili povijesni okvir, postavilo je pred njihove sljedbenike brojna pitanja koja su se odnosila na nemogućnost te orijentacije da pronikne u društvene izvore značenja kojima pripisuje tako veliki značaj, no bez obzira na sve to je jedan veoma plodonosan smjer u suvremenoj sociologiji.

4.6. Etnometodologija

Etnometodologija je jedna od novijih orijentacija u sociologiji, a naziv joj je dao američki sociolog Harold Garfinkel koji se smatra i njenim utemeljiteljem. Njezin doslovni prijevod imao bi značenje „narodna metodologija“, no u literaturi se pojavljuje pod mnoštvom naziva i obuhvaća mnoštvo polja poput sociologije drame, sociologije svakodnevnog života, fenomenološka sociologija i interpretativna sociologija. Posljednji naziv, interpretativna sociologija, najbolje označuje njezino područje istraživanja, a to je individualna, reflektirana

interpretacija socijalne zbilje. Riječ je o individualističkom pristupu koji inzistira na vlastitoj definiciji situacije i koji ne priznaje univerzalno ili zajedničko tumačenje socijalnog svijeta.

Kategorije kojima se etnometodologija služi u svojim istraživanjima naročito su pogodne za ispitivanje interakcije turista i stanovništva recipijentnih regija, a za što su posebno pogodni razni putopisi, iskazi, opisi i prosudbe pojedinih sociologa koji su se našli u ulogama turista na temelju čega su opisivali te odnose i vlastite doživljaje, i iz čega su nastale brojne popularne knjige i mnoštvo literature sa puno različitih, ali ispravnih, iskaza s pojedine točke promatranja određene situacije ili problema. Osim razmišljanja samih turista vrlo su zanimljiva razmišljanja i iskazi domaćeg stanovništva koji su na isti način obrađeni.

Drugi je postupak princip indeksnosti, koji je pruzet iz lingvistike, a služi za označavanje tipičnosti pojedinih iskaza, poput primjerice iskaza domaćina „da turisti zagađuju okolice plaže“ u kojem se mora precizno indeksirati, tj. mora se označiti sve pojmove koji pobliže opisuju i označuju „zagađivanje okolice plaže“, i sl..

Ostali postupci odnose se na tipifikaciju, a njima se označuje preciziranje individualnih doživljaja u „terminima zdravog razuma“, slijedi princip „i tako dalje“ ili princip nedovršenih socijalnih situacija koji znači da socijalna situacija kontinuirano traje i nadovezuje se na neke pojave prije nje te princip dokumentarnosti koji kaže da se ispred svake pojave krije određeni obrazac ponašanja koji se zasniva na nekom ranijem događaju.

Ova metodološka orijentacija može plijeniti svojom originalnošću, individualističkim principom u svom temelju te poštovanjem alternativnih iskustava, te su tu jako interesantni specifični ekperimenti koji primjerice promatraju ponašanje ljudi u neočekivanim situacijama ili promatraju ljude u svakodnevnoj komunikaciji telefonom, a koji se bitno razlikuju od pravog sociološkog eksperimenta i posebno se razlikuju od onog eksperimenta u prirodnim znanostima.

Smisao ovih postupaka treba tražiti, te ga tamo i nalazimo, u težnji za humanizacijom znanstvene analize i komunikacije između istraživača i samih aktera u nekoj od situacija.

„Upotrebom etnometodologije moguće je saznati djelomične „istine“ na temelju iskaza o vrijednosti turizma za domaćine s pozicije njihovog definiranja situacije“ (Jokić, 1994:17). Isto može biti vrlo korisno uporište, a ponekad može biti od presudnog značenja prilikom razrade alternativnih modela turističkog razvoja.

4.7. Neodirkemovska perspektiva

Određenje turista kao hodočasnika modernog doba ukazuje na obnovu funkcionalističke Durkheimove analize o ulozi religije kao integracijskog čimbenika, čija zamjena u novo doba postaje turizam, a potraga za autentičnim bitno određuje turista. Tu se pojavljuju analize pojmova koji su se već koristili pri funkcionalistima, i to kolektivne predodžbe, anomija, pojam sakralnog, gubitak vrijednosti i normi, analizira se bijeg turista iz svakodnevnice, no pri tim se analizama ne preuzimaju odgovornosti i mjerila ponašanja te sredine.

Razlikovanje pojmova profalno i sakralno upotrijebio je 1989. godine Graburn da bi naglasio sakralnost tj. svetost turističkog vremena u odnosu na svakodnevicu tj. normalno vrijeme. Tako turizam postaje moderno hodočašće, a putovanje kompenzacija sa integracijskom funkcijom. Važno je primijetiti da ga se teorijom kompenzacije promatra kao sekundarnu potrebu i zamjenu za nemogućnost realizacije stvarnih potreba u svakodnevici, tj. kao lažnu alternativu koja služi za održavanje postojećeg društvenog poretka te ima cijeli niz integrativnih funkcija. Tu možemo spomenuti i Przeslawskoga koji analizira mogućnost koju turizam pruža modernom čovjeku da iskusi u slobodnom vremenu bogatstvo spoznaje osobnim iskustvom koje je zanemareno kao čimbenik spoznaje, gdje čovjek u komunikaciji sa drugim ljudima upoznaje i mijenja svoje vrijednosti u tom procesu ostvarujući, na taj način slobodu te odnose ljubavi i stvaralaštva. Turizam se promatra kao vid obrazovanja koji ima jednu pozitivnu prosvjetiteljsku i spoznajnu zadaću.

U potrazi za jednom općom društvenom teorijom turizma McCannel tvrdi da njegova knjiga "The Tourist" može poslužiti kao uvod u strukturalističku analizu modernog društva, a modernitet se prema njemu ne može definirati izvana, već iznutra pomoću dokaza o posebnim vrijednostima koje pridaje kvalitetama i odnosima. No ta je njegova teoriju izazvala brojne kritike, a pogotovo je oštar u kritici bio Cohen koji je doveo u pitanje sve što McCannel analizirao, tj. dovodi u pitanje definiranje sociologije turizma po jednoj jedinstvenoj općoj teoriji.

4.8. Razvojne teorije

Većina socioloških teorija koje s tzv. makrorazine odozgo pristupaju istraživanju turizma, a posebice velike teorije Durkheima, Spencera, Webera i Parsonsa prihvaćaju evolucionističko stajalište, sa glavnom tezom o porastu funkcionalne diferencijacije društva i sve većom kompleksnosti društvenog života, gdje je najznačajnije prilagođavanje i predodređenost promjena prema višim oblicima života.

Durkheim društveni razvoj tumači kao stalni porast moralnosti i tvrdi da svakom tipu podjele rada odgovara određeni tip solidarnosti, tj. socijalne integracije. Knebl je taj pristup upotrijebio prilikom kontrastiranja ranih oblika turizma od kasnijih u jednom slijedu, što su isto činili i kroničari socijalne povijesti turizma opisujući tranziciju od aristokratskih „grand tour“ do suvremenih varijanti masovnog turizma.

Za mnoge autore ovaj pristup institucionalizacije turizma znači i proces njegove industrijalizacije i internacionalizacije, slijedom kojih se turizam pojavljuje kao poduzetnički pothvat malih razmjera da bi kasnije postao nacionalnom industrijom, a kasnije i međunarodnim projektom. To se događa u onom trenutku kada strani ekonomski subjekti poput velikih korporacija i turističkih agencija, počinju razvijati tj. eksploatirati turističke potencijale receptivne zemlje u mjeri koja premašuje lokalne resurse.

Kritizirajući naturalizam i pristup jednolinijskog razvoja društva, pojavljuju se druge vrste neoevolucionističkih teorija, tj. pojavljuju se teorije cikličkog razvoja o smjenjivanju kulturnih sustava po analogiji s prirodnim fenomenima koje principu povijesnog kontinuiteta i evolutivnog razvoja suprotstavljaju princip rasta i opadanja. One govore o smjenjivanju kulturnih sustava po analogiji s prirodnim fenomenima. Tako, uspoređuju kulturu za životnim razdobljima svakog čovjeka, pa ona ima svoje djetinjstvo, mladost, muževnu dob i starost, dok teorije propadanja vladajuće manjine i teorije kulturnih krugova temelje na biološko-psihološkim karakteristikama čovjeka.

Michlis i Burch dolaze do zaključka da nakon uspona u tom razvoju zasigurno slijedi razdoblje propadanja, te su detaljno opisali uzlaznu i silaznu osobinu ciklusa. Pronašli su kovarijaciju ciklusa turističke strukture i strukture mišljenja, na način da se priroda turističkog iskustva mijenja u ovisnosti o stanju ciklusa. Isto se može primijeniti i na iskustvo bijega od stvarnosti, kao jedne od najvažnijih motivacija za masovni turizam koji nastaje u

vremenu općeg konzumerizma , gdje i putovanje postaje robom koju treba prodati. U tim istraživanjima uključuju uporabu gostoljubivosti, kulturnih dobara i seksa u svrhu potrošnje. Financiranje turističkog razvoja izvana također se može promatrati kao ciklički razvoj, te se na stvaranju nekog turističkog kompleksa koji ukoliko je financiran sredstvima izvana može vidjeti da se uključivanje lokalnog stanovništva u tu industriju javlja tek u zadnjem ciklusu.

No ipak, cikličkom modelu razvoja nedostaje empirijske podrške i adekvatnih istraživanja, te bez obzira na određene inovacije ne može naći opću primjenu.

4.9.Kritičke i konfliktne teorije

„Izvorište ovih teorija nalazi se u disparitetu i tenziji između turističke industrije i njenih klijenata, između visokorutiniranog i bezličnog turističkog establismana i kvalitete očekivanog turističkog doživljaja“ (Horvat,1999:25).

Te napetosti između turizma i njegovih klijenta, odnosno između gosta i domaćina, kritički i satirički analizirali su mnogi autori poput Boorstina i Cohena u svojim radovima i veliku su pozornost posvećivali upravo toj „komercijaliziranoj gostoljubivosti“ koja se pretvara u servilnost kada u odnosima između gosta i domaćina prevlada isključivo motiv profita, a nikako prijateljstvo.

Dubinske kritike strukture turizma polaze od sustavnih teorija ovisnosti periferije od središta visokorazvijenih zemalja koje dominiraju periferijom, odnosno receptivnim zemljama Trećeg svijeta, proizvedeći sindrom ovisnosti i u tim kritikama turizam biva analiziran kao oblik imperijalizma i neokolonijalizma kojim se sustavno eksploatiraju te zemlje. „Konfliktne teorije razaraju mit o turizmu kao pronositelju suradnje, mira i pozitivnih vrijednosti među ljudima i narodima te ukazuju na kulturne paradokse izazvane dolaskom turista i turističkim razvojem kraja, sukobe vrijednosti, narušavanje socijalne ravnoteže itd.“(Jokić,1994:24). Stanje kulturne komercijalizacije, gubitka autentičnosti i promoviranje lažne autentičnosti i proizvodnja stereotipa mogu dovesti do stanja društvene anomije i propadanja, pa se stoga može postaviti logičko pitanje o tome tko to zapravo profitira od turizma.

5. ZAKLJUČAK

Definiranjem pojmova turizam i turist, uzevši u obzir tezu da je priča o putovanju stara koliko i priča o čovječanstvu, te analizirajući pojavu turizma kroz fenomen njegove čvrste povezanosti sa kretanjem ili migracijom čovjeka, uočava se da se turizam već od svojih ranih početaka mijenjao u istim uvjetima i na isti način kao što se i čovjek mijenjao, te možemo reći da je turizam u biti „čovjekova slika i prilika“ na putu njegova svakodnevnog razvoja.

Zadovoljavanjem svojih primarnih potreba i osiguranjem viška sredstava u kombinaciji sa istodobnom pojavom viška slobodnog vremena čovjek počinje zadovoljavati svoje sekundarne i tercijarne potrebe koje uključuju između ostalog odmor, rekreaciju i putovanje. Upravo ta pojava viška sredstava i slobodnog vremena snažno utječu na to da se čovjek pretvara u putnika, turistu.

Turistička gospodarska djelatnost bitno utječe na socijalno stanje, posebno onih prostora koji raspolažu svim preduvjetima za razvoj turizma, te takvim krajevima turizam donosi mnoge koristi i to ne samo financijske prirode, već turizam omogućava i pospješuje naobrazbu i zapošljavanje lokalnog stanovništva u turističkim i uslužnim djelatnostima, potiče razvoj kraja i ulaganja u investicije, a s druge strane strani se turisti upoznaju sa načinom života domaćina, njegovim običajima i kulturom, sa njegovom poviješću i kulturnom baštinom. Pod takvim uvjetima dolazi do spajanja različitih kultura i običaja, brze razmjene informacija i razvoja novih tehnologija.

Možemo reći da turizam, zbog svoga multiplikativnog karaktera, snažno utječe na prirodu, gospodarstvo, društvo i naravno naročito na čovjeka. Suvremeni turizam, kao stalno rastući, masovni i multidimenzionalni fenomen, višestruko je uključen u složene procese globalizacije, koji su njegovi najrelevantniji tržišni okvir. Globalizacijom svijet postaje jedan jedinstven sustav, a turizam sa svojom složenom i višeresornom organizacijom, od poljoprivrede i kulture do zdravstva i športa, postaje sve više specijaliziran, organiziraniji i povezan na različitim razinama kako bi mogao odgovoriti na svakodnevne nove zahtjeve i izazove.

Upravo ta masovnost turizma i njezin utjecaj na čovjeka i društvo, izazvali su veliko zanimanje za istraživanjem problema turizma sa stanovišta posebnih društvenih znanosti, pa tako i sociologije, te se postepeno unutar same sociologije počela odvajati posebna grana koja

se bavi turizmom i to sociologija turizma. Ona se razvila iz teorijskih i metodoloških izvora sociologije, psihologije, povijesti i antropologije, te se počela zasebno izučavati. Sociologija turizma svoje korijene i nadahnuće crpi iz socioloških metoda E. Durkheima, A. Comtea, H. Spencera, M. Webera, T. Parsonsa i R. Mertona, no 70 –te godine 20.stoljeća su ipak najznačajnije za njezin razvoj, ako ne i prijelomne, za što posebno značenje imaju djelo Turnera i Asha „Zlatne horde“ iz 1975.godine i djelo McCannella „The Tourist“ iz 1976.godine.

Kao što smo već više puta u radu i naveli mnoštvo koristi koje je turizam je sa svojom masovnošću čovjeku donesao na putu njegova razvoja poput otvaranja novih radnih mjesta, zarade i profita, tako je on istodobno uzorkovao razne negativne pojave poput prostitucije, kriminala, kulturne i ekološke devastacije, za što je sve bilo potrebno i potrebno je neprestano dalje istraživati i obrađivati različitim tehnikama i metodama te unutar različitih znanstvenih disciplina, među kojima značajno mjesto zauzima i sociologija turizma.

Sociologija turizma je važna kako bi uočili velike promjene u kulturi, krajoliku i identitetu koje uzrokuje snažan i brz razvoj turizma, te kako nam kratkoročni interesi zbog povećanog profita ne bi ugrozili i zanemarili blagostanje lokalne zajednice, lokalnu kulturu i okoliš. Ona stavlja naglasak na moral i etiku, te naglašava da se u svom tom brzom razvoju mora itekako voditi briga o interesu domaćina i turista.

LITERATURA

Knjige:

1. Jokić B. : „Turizam u sociokulturološkoj perspektivi“, Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb,1994
2. Kuvačić I. : „ Uvod u Sociologiju“, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb ,2004.
3. Šundalić A. : „Sociologija“, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek, 2011.
4. Supek R. : „ Zanat sociologa : Strukturalna analiza“, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
5. Supek R. : „ Sociologija“, Školska knjiga, Zagreb, 1987.
6. Pirjevec B.i Kesar O.: „Počela turizma“ , Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb,2001.
7. Vukonić B.: „Povijest hrvatskog turizma“, Prometej, Zagreb, 2005.
8. Vukonić B. :“Turizam i religija : rasprava o njihovu suodnosu“, Školska knjiga, Zagreb,1990.
9. Čavlek N. : „Turizam-ekonomske osnove i organizacijski sustav“, Školska knjiga, Zagreb, 2011.
10. Hitrec T. i Hendija Z. : „Politika, organizacija i pravo u turizmu“, ZSM knjiga, Zagreb, 2008.
11. Horvat B. : „Turizam u sociokulturološkoj perspektivi : čitanka s izborom tekstova“, Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb,1999.
12. Todorović A.: „Sociologija turizma“ , IRO Privredna štampa, Beograd,1982.
13. Skledar N. i Kregar J. : „Znanost o društvu, osnovni pojmovi i razvoj“, Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić“ Zaprešić, Zaprešić, 2008.

Internet izvori :

1. <http://geographyfieldwork.com/TourismGrowthCauses.htm>, (20.02.2015.)
- 2.<http://www.dzs.hr/>, (13.02.2015.)
- 3.<http://www.hsd.hr/web/hr/o-hsd-u/povijest-hsd-a>,(15.02.2015.)

4. http://www.vsmti.hr/nastava/nastavni-materijali/doc_details/890-3-torta-povijesni-razvoj-turizma.html,(20.02.2015.)
5. <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2011-edition>, (21.02.2015.)
6. <http://www.putovnica.net/pstyle/analize/svjetski-turizam-u-2010-francuska-i-sad-i-dalje-na-vrhu-hrvatska-vrlo-dobra> (18.02.2015.)
7. <http://www.mint.hr/UserDocsImages/Strategija%20hrvatskog%20turizma%20%20finalna%20verzija.pdf>, (20.02.2015.)
8. <http://www.poslovniturizam.com/rjecnik/world-tourism-organisation-unwto/30/>,(06.03.2015.)
9. http://www.iztg.hr/hr/institut/o_nama/partneri/,(06.03.2015.)

POPIS TABLICA

TABLICA 1. Faze razvoja turizma prema Freyeru.....	7
TABLICA 2. Uzroci razvoja turizma.....	10
TABLICA 3. Broj dolazaka i prihodi Europskih zemalja za 2010. godinu	22

POPIS GRAFIKONA

GRAF 1. Turistička kretanja 1990. do 2010.godine	11
GRAF 2. Turistička kretanja po mjesecima	12
GRAF 3. Stvarni trend razvoja turizma i procjena do 2030.godine.....	13